

Збірник Хліборобської України

(Неперіодичний орган)

Рік 1933

Том II.

Заснований

Вячеславом Липинським

продовжується при співучасти

Володимира Залозецького, Николи Кочубея,
Василя Кучабського, Романа Метельського
і Михайла Савур-Ципріяновича.

Прага 1933.

Видання Братства Українських Класократів-Монархістів, Гетьманців.

З М И С Т.

Нікола Кочубей. Вступне слово.

Василь Кучабський. Завдання Гетьманського руху на Західній Україні. (Продовженя).

Володимир Залозецький. Прояви клясократичного світогляду в реформістичних течіях Західної Європи. (Продовження).

Володимир Залозецький, Нікола Кочубей, Василь Кучабський, Роман Метельський і Михайло Савур-Ципріянович. Недопустимі методи політичної боротьби.

Лист Вячеслава Липинського до Василя Кучабського з 15. грудня 1930.

З листа Вячеслава Липинського до Володимира Залозецького з 24. січня 1931.

Пояснюючі записи Ніколи Кочубея:

I. В справі „будапештенського договору“
п. Павла Скоропадського.

II. В справі приналежності п. П. Скоропадського
до масонської льожі.

III. В справі зложenia Головування в Гетьманській Управі
Николою Кочубеєм.

Адреса Видавництва і Адміністрації „Збірника Хліборобської України“.

Збірник Хліборобської України

(Неперіодичний орган)

Рік 1933

Том II.

Заснований

Вячеславом Липинським

продовжується при співучасти
Володимира Залозецького, Николи Кочубея,
Василя Кучабського, Романа Метельського
і Михайла Савур-Ципріяновича.

Прага 1933.

Ридання Брацтва Українських Клясократів-Монархістів, Гетьманців

Н. Кочубей.

Вступне слово.

Про Велику Ідею і Велику Дію.

*Присвячує пам'яті Вячеслава Липинського
14-VI-33.*

I тим, хто біля нього станули і стануть.

У «Вступному слові» перш за все хочеться звільнитись від втягаючих в себе, як болото, дріязковостей та щоденних зліднів і перенестись думкою до того великого, що істнуючи і діючи в маєстатичному життю всесвіту, дає людині звідки черпати мудрість і сенс своєму існуванню — до Богом створених гармонійних порядків і законів, керуючих відродженням і відновленням життя.

Людство серед пануючого хаосу тління і розпукі потребує перш за все великого упорядковання і маєстатичних, відроджуючих і відновлюючих, Ідеї та Дії, та відповідаючого їм конкретного пляну виходу людства з того мертвого кута, в який загнали його ідеї-теорії, ідейки-льозунги та відповідаючі їм людська ментальність та діяльність.

Куда ж звертатись за ними, як не до ніколи не ізеніхаючого джерела?

Припустимо на мигъ, що ми оточили щасливого, орючого своє поле ратаю високими, неприступними, і непропускними мурами, відрізуючими його від обрію і заслонюючими собою від нього простори далі...

І в ту же мить ми побачимо, як досі щаслива людина, грудом своїм розверзаюча і заплоднююча лоно Матері-Землі, втративши рівновагу і спокій, обернеться в каторжника, ненавидячого свій труд, або божевільного, здібного кожної хвили розторошити свою голову о неприступні каміння мурів.

Припустимо тепер на мить, що ми відірвем цього щасливого ратаю від його поля та примусимо його блукати по тих просторах, краєвид яких так необхіден для рівноваги його духа і для одуховлення його труду...

І тут знов ми побачимо, що втратить він рівновагу і спокій, обернувшись або в безпредметового мрійника, блукаючого за своїм щастям, або в лютого хижняка, алчущого здобичі.

Ось до чого привело б приложення до людини наших припущенень...

І це зрозуміло...

Безмежні простори далі — оточуючі людину, але для неї неосягаємі, — це образ в'язучої людину з всесвітом і одухотворяючої її дію **Ідеї** примування до прекрасного відродження і відновлення перемагаючого тління і недолю, а тому і щасливого життя в згоді з мірою в часі і з думкою Бога в вічності.

Поле — сенс і міра одухотвореної Ідеєю людської Дії.

Відірвання одного від другого стає обезплоднюючою ідеєю і руйнуючою дію та скалічуючою дух, розум і волю людини фантастикою.

І все ж таки якраз ця фантастика прикладається в сучасності до окремих людей та всього людства.

Хиба не втратили одні рівноваги задля замкнення себе в мури ріжких ідей-теорій, обертаючих їх в каторжників і божевільних?

Чи не втратили другі спокій блукаючи в безмежних просторах ідей-гасел за своїм щастям, або здобичю?

Як же визволити одних від утису мурів, а других від спокуси мандрювання за щастям і здобичю?

Тільки **Ідеєю та Дією...**

Але вони мусять бути великими і маєстатичними.

Великою і маєстатичною ідея буде тоді, коли вона буде для всіх — сильних і слабих —, во всьому — в непомірно малому і неімовірно великому —, **недосягаемою** ані для кого ані ніколи, але **правдивою і діючою в вічності**, — діючою так, щоб людська дія могла бути її продовженням і розвиненням в часі.

Тільки так буде вона **во всіх, для всіх і власністю всіх**.

А дія буде тоді великою і маєстатичною, коли випливаючи з діючої в вічності ідеї, в часі вона буде мати такий самий, як велика ідея в вічності **розмах**, але відповідачу часу **міру**.

Тільки так зможе вона стати одним спільним для всіх ділом.

Тому не можна шукати за ними лише тут, або там — у одних, або других, або шукати окремо за одним чи другим.

Це значило б лише марно перетрушувати річи, даремно вивертувати явину на виворот, дрібязковістю, негуючою їх

самих великих тим, що вони спільні. і тим, що вони **всюди і во всіх**.

Та і таке шукання лише привело б до проглядненя головного - **їх універсальності та всюдусущності.*)**

Але і тримаючись осторонь від життя і тільки спостерігаючи і приглядаючись явищам, теж не можна їх побачити, бо вони укриті самим життям.

Отже, залишаючися в самому життю, їх можна лише відчути, як тільки відчути можна **житєву правду**. як тільки можна відчути **думку Божу**. Відчути їх значить не знайти якийсь порятунок, лише знайти **точку приложения для дій**. Тільки від цієї точки одержують розум і воля людські належучі ім **функції пізнання і виявлення.****)

Коли б світ був не опаскужений і не загажений, як би дух, розум і воля людські не були скалічені, то відчування Великої Ідеї і Великої Дії давало б споглядненя прекрасного і такого б прекрасного в Світі, як в Раю, хоч і в присутності смерти, було б досить. Але в опакоценному, знівеченному і загаженому Світі покаліченій природі людській відчування Великої Ідеї і Великої Дії можуть лише дати **страждання**, загострюючи відчуваючі функції духа.

Тому і стала Ідея перед всіми тепер, коли страждання доходять майже до краю, так чітко, що можна її вже начертати **словом**.

Рай на землі не мислим, поки існує смерть, тління, недоля і люде залишаються людьми. Тому і всі спроби творення видимості Раю лише калічать людську істоту, инищать міру і заслоняють саму житєву правду — думку Бога в вічності.

Але людині потрібно прямування до прекрасного і щастивого життя якраз в присутності смерти, тління, недолі і серед людей, залишаючися людьми.

Прямування до такого життя можливе, бо нема абсолютної смерти, а перемогою над нею єсть віра і саме загробне повстannя. Життя ж своїм відродженням і відновленням перемагає тління і недолю.

Отже людина потребує прямувати, в згоді з мірами в часі і думкою Бога в вічності, до прекрасного відродження.

*) Мабуть якраз завдяки цьому такий великий мислитель як Достоєвський так і не знайшов їх та не висловив свого „нового слова“, бо шукаючи цього слова тільки у руського народу, і тим шукаючи загального в окремому, залишався він все **блія них**, інтуїтивно відчуваючи їх потребу, муки і потуги їх відродження (не народження, як він думав), але не їх **самих**. Н. К.

**) Не треба тлумачити цього як негування самого розуму і волі, або низведення їх на другорядне місце. В природі єсть гієрархічне, але нема другорядного. Висловлене треба розуміти тільки як наділення людського розуму і волі відповідаючими ім функціями, не заслонюючими, як в сучасності, функції духу — функціями спираючимися на дух. Н. К.

ням і відновленням перемагаючого тління і недолю, а тому щасливого життя, уготувлюючого ґрунт для міцного росту і розвиненя поколінь поза смертью людини, а саму людину до перемоги над смертю через повстання.

Ось ця, як всяким словом, лише приблизно начертана Ідея, нераз вже в вічності відвартавша своє лице від самопевності і самозакоханості людського розуму і знов навертавша його до людини в часи розпukи і страждань:

Ідея житєвого шляху, несуча постійним відродженням хвалу Богу і постійним відновленням одних людей в других наділяюча людство мудростю і задоволенням ступневим і скеровуюча його до прямування серед самого людського і самого буденого, серед гріха і смерти до все більш глибокого відчування, все більш повного пізнання і все більш досконалого виявлення житєвої правди.

Тут нема перемішання і переплутання поміж Божим — вічним і людським — тимчасовим. Але єсть найпростіше і разом з тим мабуть найтрудніше: — **розвиненя і виявленя божого гармонічного в людському льогічному.**

Це єсть вже завдання пізнання і виявленя, потребуючих **пориву до активної покути через позитивну дію.**

Активною покутою в часі єсть постійне прямування до пізнання і зрозуміння в його причинах і наслідках всього скалічуючого людську істоту і життя та звільнення від нього Богом даного людині талану — духу, розуму і волі — і так відновлення гармонійного їх розвитку, гармонійного співвідношення і гармонійного виконування їх функцій — відчування, пізнання та виявлення.

Активною покутою єсть прямування до пізнання, зрозуміння і очищення життя від створених самою ж людиною каліцтв і противорічностей, нищучих і заслонюючих собою природні порядки річей і природні закони відродження і відновлення.

Нарешті активною покутою єсть прямування до пізнання і зрозуміння цих гармонічних порядків-праобразів гармонічного гієрархічного ладу та цих законів відродження і відновлення, — законів, вяжучих у всеповторні циклі народження, буття і смерть і згладжуючих між ними межі і так стаючих єдиною трівкою і непорушною основою органічного розвитку індивідуальної і колективної особистості, звязуючи самодіяльність їх і співпрацю трівкими узами відродження одних людей в других і скеровуючи так людську дію на приємственне заплоднювання життя добірним живим зерном труду, — добірним зерном, а не мертвим або нехорошою безпутньою шарпанини.

Звідси і позитивна дія.

Неупинне і неустанне прямування до гармонійного розвитку духа, розуму і волі людини та їх відчуваючих, пізнан-

ючих і виявляючих функцій шляхом **виявлення себе в органічно-суцільному типі людини**, відповідаючу його мірі в часі, і в той же час безупинне і неустанне виявлення природних гармонічних порядків і природних гармонічних законів відродження і відновлення в порядках і зонах льогічних в згоді з думкою Бога в вічності — це і єсть Великою Дією — одним для всіх спільним позитивним діянням, встановлюючим єдину етику, єдине право, єдину духову традицію і єдину льогіку позитивного розвитку, без яких немає солідарності поміж сучасниками, приемственості поміж поколіннями та загального поміж людьми примирення, — воно і єсть **єдиною мірою величі духа, думки і волі людини в часі**.

Це і єсть плід пізнання і виявлення. І в цьому пізнанню завжди невистарчаючому і в цьому виявленю завжди недосконалому мусить складатись **конкретний і практичний плян на сьогодні** — все невистарчаючий і все недосконалений, але потрібний, аби не втратити здібності жити на землі серед дійсно істнуючих людей, їх потреб, рівня та мір і умов часу.

Часть виконання цього пляну, випадаюча на кожного, — мала та велика —, єсть **активним мессіянським служенням Великій Ідеї і часткою Великої Мессіянської Дії** серед найближчих і на своїй землі, — служеням, в якому вибраними стають не ті, що свою правду несуть та прищеплюють другим, а ті, що своїм **служенням** універсальний і повсюдній ідеї спонукають своїх близчих до такого ж, відповідаючого частці пляну і здібностям, **служення**.

Таке служеня Великій Ідеї і Великій Дії стає основою щоденної, буденної людської дії в обставинах місця і часу.

Перший серед нас в наші часи відчув і зrozумів всю величезну вагу відчування Вячеслав Липинський.

Воно то і стало вихідною точкою розвитку пізнаючих і виявляючих функцій його розуму і волі. Якщо приглянутись до його, начертаних словом, думок не з погляду мертвової букви, а з погляду духового, то відчуємо в кожному слові тугу до все глибшого відчування житевої правди, до все більш повного пізнання і зрозуміння її, до все більш доконаного її внутрішнього і зовнішнього виявлення.

Це і дало йому здібність определення каліцтв і противірічностей в загальній і українській дійсності.

Це і дало йому можливість формулювати завдання Великої Української Ідеї і Великої Української Дії серед самого невідрядного українського життя. З них і став повстарати **конкретний і практичний плян**, розуміється не вистарчаючий і не досконалений, але вже зрушивши з місця,

з мертвої точки процес відродження і відновлення Української Землі і Українського Люду.

Якщо ця велика Українська Ідея, Дія і Плян, які є частиною великих універсальних Ідеї. Дії і Пляну, ще не дійшли до серця українського загалу, то тому, що відчуваючі здібності його ще занадто опутані рутиною ідей-теорій та емоціями ідей-гасел. Тому і про пізнаючі і виявляючі його здібності вже нема чого і думати.

Богато потрібуватиметься страждань і недолік, поки наступить час, коли Ідея і Дія проникнуть в гущу загаду та викличуть здійснення Конкретного Пляну, котрому не тільки служитимуть одиниці, але за який здіben буде спільно класти голову весь український **Нарід**.

Але цей час прийде, бо український народ має все для цього потрібне і нема чого йому ставати останнім.

І тим скоріше прийде він, чим більше віддамо сил месіянському **служению**, — виконаню тої частини Великого Пляну, яка на кожного з нас на сьогодня падає, бо тільки через таке служення і виконання станемо ми народови українському зрозумілі.

Василь Кучабський.

Завдання Гетьманського руху на Західній Україні.

(Продовження).

VI.*)

Головною признакою розкладу політичної державної, державотворчої, субстанції всякого народу і в свою чергу головною причиною все дальших поступів того розкладу є демагогічна гра на інстинктах рознузданої маси. Адже ї по правді покликаними до дійсної політики є з природи річі лише дуже нечисленні круги серед народу, такі, які мають дані для того, щоб відчувати пульс життя і власного народу і сусіднього світу, і несуть у своїй душі найвище почуття відповідальності за долю народу і перед усіми минулими і перед усіми будущими його поколіннями. Чим більше непохитний є авторитет отих по своему етосі провідних кругів серед хсеї речі народу, — а передумовою цього авторитету ї є якраз те, що вони такий етос у собі справді несуть і тому ділами всього життя свого є здібні викликувати беззастережну пошану й вірність для себе —, чим охітніце ота решта народу віддає тим кругам у руки долю всієї вітчизни, чим менше вона розполітикована в зміслі ветрявання всіх проходимців у найвищі державні справи, а чим більше вона політично розумна в зміслі живого відчууття того, що

*) Пряця Василя Кучабського, яку тут продовжуємо друкувати, була розпочата ще в листопаді 1930, під час відомих важких подій у Галичині, а доконана майже до свого кінця на весну 1931. Більша частина усього цього манускрипту була читата Вячеславом Липинським. З уваги на це, що ця праця була виготовлена для наших „Збірників“, продовжуємо друкувати її без істотних змін, дарма що в міжчасі Василь Кучабський опублікував ряд писань, в яких подрібніше розглядає поодинокі питання, порушенні теж і в друкованій тут праці. Зокрема тема VI-ого розділу цієї праці була предметом богато основнішого і більш отверто висловленого розгляду у виданій цього року окремою книжкою у Львові і передтим, у 1932-ому році, друкованій у львівській „Меті“ публікації „Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові“. Туди й відсилаємо читача, але без уваги на це друкуємо тут цей VI-ий розділ по суті незмінено. (Замітка Видавництва).

добро вітчини якраз на тому їй полягає, щоб кожен стояв на відповідному для себе місці й за не своє діло й не брався, — тим більше політичне здоров'я народу. Але розложеним — таким, як наші — часам видається, що державні, політичні, справи є ніби-то не найважчим — яким воно в дійсності є —, тільки навпаки найлекшим і навіть найдурнішим ділом на світі, бо щоб бути хочби лиши дроворубом, треба якогось вміння й досвіду в дроворубній справі, а щоб займатися »політикою« й так рішати про долю народу нераз на десятиліття, а то й століття, на це ніби-го доволі язика в роті. Тож політичними руїнниками серед усякого народу були є і будуть усі ті одиниці і групи, котрі під якими то не буlob гаслами й »переконаннями« — всеодно, чи інтернаціональними, чи »націоналістичними«, »буржуазними«, чи соціально-революційними, республіканськими, чи »монархістичними«, чи ще якими іншими — віддають політичні, державні, справи під таке »рішення«, яке в даній хвилині подобається розагітований до білого, чи до червоного вулиці, і виривають осьтак керму державою вдумчивому політичному розумови, який по-ринен приймати свої рішення не з уваги на їхню хвильову »приємність« чи »неприємність« для почувань народу, тільки з уваги на користь і добро для його тешерішності й будуччини, — та кидають так оту керму на зло й загубу вітчини своєї на поталу змічливим, а завше сліпим і безрозумним настроям, уподобаням і інстинктам товни.

Отже розклад серед польського народу полягає на тому, що провідних, етосом і розумом політичним перепоєніх і загально авторитетних кругів серед нього вже майже не стало, а »політика« стала ділом демагогії. Головним-же носієм отого демагогічного розкладу є польська національна демократія. Вона перевисшає всі інші партії польські облудою, неправдою, зненавистю до всіх інакше від неї думуючих Поляків, амбіцією бути при »владі« за всяку ціну, а особливо вмінням розбовтувати вулицю й її дикі інстинкти, щоб у каламутній водичці ловити свою рибку »політичного« ґешефту. Є соціалістичні партії, як ось соціальні демократи в ріжних країнах Європи, які руйнуючі думку їхніх народів впливи їхньої марксистської теорії і руйнуючі еtos тих на-народів впливи їхньої демагогії, яка розбиває внутрішно народи клясовою непримиримістю, рівноважать принаймні тим позитивним ділом, що обєднують клясово однородний елемент для деяких практичних, а загально корисних реформ в області соціальної опіки і так до деякої міри допомагають громадянству упорядкувати себе внутрішно на означені, виразні табори, які знають, чого вони хочуть, і з якими можна битись, але й можна теж і міритися, бо вони виразні і внутрішно до якоїсь міри здисципліновані. Але поль-

ська національна демократія викликує своюю демагогією один тільки хаос і повне затемнення всіх дійсних відносин у нутрі польського народу тому, що під своїм гаслом «народового інтересу» скупчує здеклассовану, психічно спролетаризовану масу, загубившу внутрішній звязок зі своїми класами і всяке розуміння органічності внутрішньої будови народу. І власне такий глибоко розложений напрямок дає життю польського народу тон і зміст, бо ніяка партія польська не є в силі витримати конкуренції з отими віртуозами розв'яздання, не вживаючи такоїже самої зброї брехні, облуди, інтригантства, взаємної ненависті і підлюдження товни.

Уздоровлення-ж Річипосполигої було б можливе що-лиш тоді, коли б підвищити публичну мораль народу. І це, бути може, не було б виключене, коли б ця держава простягалася на одні тільки корінні польські землі. Бо будучи самі між собою, Поляки чайже з часом пізнали, що зло не лежить у тому, що серед них панує богато ріжних і взаємно собі суперечних програмових «переконань», а в тому, що методи, якими вони взаємно себе поборюють, є повні розкладу. Але в силу заняття Галичини вселився в польський народ погляд, що ніби-то Українців можна в ім'я «народового інтересу» нищити взагалі всякими можливими способами, і цей «егоїзм народовий» рішає теж і про методи міжпартійної борні серед самих-же Поляків. Бо раз національна демократія вмовила в себе, що вона одинока стоїть на сторожі польського «національного інтересу» і що його змістом є нищити Українців, і раз вона бойтися, що всяка інша партія могла б тому «інтересови» «зрадити» і піти Українцям «на уступки», — то дійсно не лишається її нічого другого, як відноситися до всіх інших партій польських як до скритих союзників українських і поборювати їх в ім'я «інтересу народового» точ-в-точ такими ж методами, що й Українців. До того ж заняття Галичини дало огій польській національній демократії начеб-то монополь присудувати сторонників ненавистю до Українців, — і скільки разів не загрозила її існуванню якась спроба уздоровлення серед польського народу, стільки разів вона буде в силі звести оту спробу в нівець усе новим і новим скаламученям водички: розпаленням вибуху ненависті всього народу польського проти всього народу українського і відверненням осьтак усе на ново всеї уваги польської від внутрішніх, уздоровлюючих, завдань.

Це звижненя почувань має за свій наслідок те, що здогове законодавство може повставати в Польщі лише з надзвичайно великими труднощами. Бо засліплені зненавистю до Українців Поляки не питаютъ, чи даний закон є корисний для їхньої зітчини тому, що підніме рівень життя в Річипосполитії, тільки питаютъ, чи цей закон не дає при-

надком теж і Українцям змоги хоч грохи підвистися, і якщо так , то вони його відкидають. Псується осьтак законодавча система в Польщі, бо її провідною думкою перестає бути позитивна творчість населення Річицькополітої, а стає нею пікодження Українцям, яке засліпленністю дуже широких кругів польського народу утотожнює з добром Польщі, так наче знищення Українців і зроблення Поляків на український контингентніцим народом« взагалі викональна й досяжна річ.

Має воно в свою чергу за наслідок небезпеку розстрою серед польського судівництва і з'явиття серед польської бюрократії. Бо й найгірший польський закон дає теж і Українцям хоч будь яку правну охорону. Отже видається широким кругам польського народу, що піби-то греба в імя «народового інтересу» віддати своєвільному усмотрінню поодиноких функціонарів польської держави таке перекручування, або й пряме заперечування польського закону, якою поставилоб Українців взагалі поза всяким законом. Є це глибоко вороже й шкідливе для самої Польщі ставлення справи, бо поскільки такі погляди приймаються серед державних чинників, постільки грозить небезпека, що на українських землях пройде польський державний апарат грунтівну школу беззаконня — і цо цей дух своєвідлія тоді з природи річи вже не зможе обмежитися до одних тільки Українців, лише помандрує разом із державними функціонарями теж і в корінній Польщі і помстить кривдження Українців на самім таки польськім народі. Де захищана справедливість, совісність, безстронність, мораль, почуття обовязку, там, розуміється, існує небезпека стертя всіх меж теж поміж «інтересом народовим» і «інтересом особистим,

а тоді держава може зробитися в своїх правителльненіх кругах видовищем протекціонізму, підкупства, ба й непопушування державної власності. Мало цього! Боятися треба польському народові тієї небезпеки, що — ануж — серед діткненої розкладом частини польського народу пропаде від отого стертя меж між «інтересом народовим» і «інтересом особистим взагалі охота до твердих зусиль, аби власною працею піднести на вищий рівень, і витвориться замісць того загальна — а фантастична і нездійснима, бо землі українські є за малі, щоби помістити невдачників з цілої Польщі. — тяга до того, щоби чи то на державній посаді, чи то яко кольоністи збогатитися швидко, а дешевим коштом, а хочби й беззаконням на українськім населеню. А тоді могла вийти та небезпека, що нечесний елемент і на верхах і на низах — ануж — до решти скalamутить і затемнить у Річицькополітий Польській усе, бо який польський табор і не взявся б за «курацію», кождий потребуватиме «курації», допавшися до «влади», і перш за все сам, бо з цим ментомувесь розложеній, спекулянтський елемент у миг пристане до цього,

щоб як передтим з анархії, так тепер із »курації« робити свій літерес».

Але цим не вичерпуються небезпеки, які грожуть по польському народові. Раз польська народова демократія поклали у підвалини Річипосполітої безрозумно механічну псевдо-ідею, що ніби-то досить »стати численнішим народом«, аби до великороджавних завдань дорости, то очевидно з'являється та небезпека, що політична думка польська може евентуально ще прийти до рівно механічного висновку, що всі внутрішні біди держави зрівноважить існування »міцної армії«, у розумінні численного й добре узброєного війська. Грозить отже небезпека, що — якщо оте наступило, — то все, що господарство держави створить, піде без решти на мілітаризацію Польщі, яка тоді стала б одним-одиноким державно-організаційним польським успіхом і досягненям. На руїнах усіх здорових органічних суспільних зв'язків, на повному розбиттю здібних до державного будівництва кляс, на трясависку загальної масовості, повсталаб годі одна-одинока серед польського народу суцільна кляса: воягорників-непродуктів. А що всі інші кляси були б розгоронені і тому ця понад усяку міру за велика вояовницька кляса не малаб кому підчинитися, навіть колиб цього ходіла, то чого доброго — моглоб тоді вийти таке, що військо, в тій свідомості, що на ньому одному Польща стоїть, а без нього вона паде, з природи річи моглоб розполітикувати, розсуджуючи — як це звикла завше робити вожда армія в своїй примітивно думаючій, а молодецькій бундочності —, що ніби-то воно одно-одиноке є в стані »силою настіти лад«, який »цивілі пеують«. Якщо так сталося, то тоді були б та небезпека, що одиноким природним, Польщі все більше і більше сутєво відповідаючим державним устроєм стала б все більшій мірі: постійна мілітарна диктатура з усіми катастрофічними злами, які отака мексиканізація з природи ріchi в свою почоті несе. Армію-ж, яка раз за смакує »влади«, потім уже стає дуже трудно і чим далі тим складніше від такого смакування відучити. Правда, Республіку Римську постигло в її період мілітарних диктатур щастя, яке граничило просто з чудом, а саме, що з'явилася така величава постать як Цезар і що від цієї постагі вийшло заснування монархії під видом Римської Імперії. Але скільки десятиліть тревав внутрішній заколот, поки держава знайшла цей новий устрій? Тож після смерті якогось загально призначеного диктатора, який започаткував у якісь даний державі мілітарну диктатуру, завше виринає питання: ануж його діядохи не зуміють погодитися на одного вожда, ануж вони поділяться, кождий »шукуючи опори« в іншій партії? А тоді приходить з невідхильною конечністю період мілітарних »революцій« і »контрреволюцій«.

»диктатур« і «волі революційного народу», і то період тим небезпечнішого заколоту, чим численніща й ліпше узброєна є розполікована армія.

Заняття Галичини не вийшло отже польському народові на здоровля, бо воно дуже утруднило його внутрішній консолідацію і замісць цього отворило перед ним крайно небезпечну можливість поступового внутрішнього розстрою Річипосполитої. На розстрій-же внутрішній Польща при своєму дуже несприятливому географічному положеню ніяким чином не може собі дозволявати, бо вибух акутного розстрою міг-би в цьому положенню дуже легко скінчитися катастрофою держави під натиском зовнішніх сил. Але-ж яка держава є перед вибухом акутної стадії розстрою, якщо не нині, то за десять, чи двадцять, чи тридцять літ, безпечно, — якщо вона не усуне заздалегідь тих первопричин, котрі розстрій безупину викликають і підсичують?

VII.

У якому ж відношенню не вийшло заняття Галичини Польщею на добро теж і нам, Українцям? Щоб відповісти на це питання, треба здати собі дуже виразно справу з нинішнього внутрішнього стану галицької вітки народу українського, а це знов неможливе без грунтовного пізнання подій у Галичині в 1918—1919-ому році.

Колиб Українці були дійсно державно думаючим народом, то перш за все сьогодні буlob ім ясне й самозрозуміле, що такі зовнішні нагоди для поневолених народів засновувати свою державу, як та, що її приніс був Україні 1917-ий і 1918-ий рік, не трапляються не то що дня, чи що року, а й навіть що десятиліття. Поміж 1709-им і 1917-им роком таких нагод було для Наддніпрянщини може лиши дві: 1812-ого і 1855-ого року, при умові, що Українці були б внутрішно здатні покористуватися отими двома нагодами катастрофічного ослаблення Росії. Галичина-ж навіть і стільки нагод не мала: поміж 1648-им зглядно 1655-им і 1918-им роком мала вона одну-одніску нагоду 1704-ого року, бо на перешкоді її відірванню від Польщі до самостійності під час першого поділу 1772-ого року стояли тенденції всього тогочасного світа — пруссько-російсько-австрійський союз —, а на перешкоді її евентуальному державному визволенню від Австрії 1848-ого року стояла незломана ще, а революції в Австрії ворожа Росія.

З тих перспектив буlob Українцям сьогодні очевидне, що хвилина фактичного заснування нових держав залежить не так від власної волі даного поневоленого народу, як радше від загального історичного ритму світа, і що всецілі лежить у рішенню, волі і розумі поневоленого народу

лиш одне: чи він зуміє в своєму власному внутрішньому життю використати час поміж двома світовими крізами так, щоби при найблицьій крізі його держава мусіла повстати з невблаганою й невідхильною конечністю, чи навпаки він оті десятиліття прогавить, і грядуча нагода пройде мимо нього так, що він її навіть і не завважить, або-ж, що він вправді зірвється наче з просоння й поферментує трохи — як Україна у 1918—1919-ім роках —, але з невблаганою й невідхильною конечністю буде ще раз поневолений.

Якщоб Українці такі річі бачили, то сьогоднішній час був-би для них після їхньої поразки 1919-ого року часом глибокої призадуми над причинами, які оту поразку з неминучою конечністю призвели, і часом зусиленої внутрішньої праці, щоб на підставі кровю окуплених досвідів передбувати ціле своє національне життя так, аби виключити з нього все те, що оту поразку спричинило, і рівночасно скріпити в ньому все те, що в боротьбі 1918—1919-ого років давало Україні, а з окрема Галичині, силу і відпорність, — щоби після таких, десятиліттями довершуваних, внутрішніх зусиль увійти в грядучу колись світову крізу яко по самій своїй суті державний тому непобідний народ.

Особливо відносини в Галичині були в 1918—1919-ім роках надзвичайно прості й прозорі, так що всякому більш-менше вдумчивому Українцеві повиннобути очевидним, на чому полягала сила, а на чому слабість галицької вігнини нашої в тому часі.

Сила наша, галицька, полягала по перше на тому, що наш народ мілітарно змобілізувався був приблизно на 80 відсотків усіх до зброй своїм Урядом покликаних Галичан — а це було неабияке зусилля, коли подумати, що в нашій країні повних чотири роки шаліла світова війна, — і по друге сила наша полягала на тому, що цей на оборону вітчини своєї повстаючий наш народ беззастережно підчинився військовому і політичному проводови своєї інтелігенції, яка в свою чергу виконала в часі між листопадом 1918 і січнем 1919 доволі вміло технічно-організаційну працю так при формуванні війська, як теж і державного апарату, так що на протязі кількох днів ми, Галичане, захопили в наші руки всю землю нашу по Сян, а на протязі кількох тижнів після того її сяк-так внутрішно упорядкували.

В чому-ж була причина того, що наш простий народ так добре списався? — Одні говорять, що в тому, що він був національно свідомий, а другі додають, що ще і в тому, що він сподівався дістати «землю без викупу». Цими двома поясненнями Українці сьогодні задоволюються, а тимчасом треба буlob їх справдити, а не на віру приймати. Бо це факт, який сьогодні може засвідчити кождий спостережливий старшина галицький, що найліпшого жовніра галицько-україн-

ського доставили були якраз москофільські села й повіти, в яких ані «української»^{*)} національно-освідомлюючої пропаганди ані теж ніякого соціального револютування не було, — що трохи гіршого, але все ж доброго, жовніра дали були національно-демократичні села й повіти, в яких вправді національно-освідомлююча праця відбулася, але соціальна демагогія ще не занадто розгулялася, була, — і що найгіршого жовніра і найбільше дезертирів принесли були Україні в дарі всі ці радикальні й соціал-демократичні села й повіти як ось Гуцульщина або деякі надзбручанські общини, в яких »українське національне освідомлення« було рівнозначне з аграрною »революцією«, в яких населення думало, що »Україна дасть ліси, пасовиска і панські маєтки«. Виходило із того по перше, що найбільшу силу уявляли собою всі ті земляки наші, які ніякої заплати за своє патріотичне діло від »України« не очікували й не бажали, і по друге, що було в старому москофільстві ісся, що робило наш народ з державного нашого і противольського становища гарпніщим елементом, аніж та »українська національна ідея«, яка в Галичині на передодні світової війни так загально серед нашого народу перемогла була.

Але які були зрештою передумови того, що галицьке селянство взагалі можна було національно освідомити і на віть перепоїти бажанням мати свою власну державу й за неї класти голови?

Трудно уявити собі картину більшого занепаду й більшої не лиш духової, а й просто навіть фізичної здегенерованості цілого племені, як картина нашої селянської Галичини в 1850-их роках. Це був не тільки неймовірно темний і національно несвідомий, а ще й до білого запою розпигтій і до найглибших підрів своїх по »хрунівськи« продажний народ. До такого панициною так глибоко зіпсуютого »народу« йти з якоюсь національною свідомістю та ще й з якоюсь державною ідеєю було річю абсолютно безвиглядно, бо того роду вищі ідеї можуть з природи річи прийматися тільки на якісні приналежні в найпримітивніших людських відношеннях хоч трохи ушляхотнім ґрунті. Отже піднесення нашого галицького селянства розпочалося не »українським освідомленням«, бо в тому часі про »українців« у Галичині ще й спомину ніякого не було, а розпочалося отим найпримітивнішим людським удосконаленням. Цю величезну, сьогодні »українцями« цілком призабуту уморальнюючу пра-

^{*)} »Українство«, »українець« і »український« в кавичках означає той специфічний тип »українства«, який поміщувався »лівіще кадетів і правіше большевиків«, себто накладав на українську національну ідею відпечаток партійної програми й надавав українському національному рухові характер партії. Сьогодні — завдяки діянню В. Липинського — таке »українство« належить уже — слава Богу — до минувшини.

цю перевели не »українці«, тільки галицьке греко-католицьке, в тому часі ще майже поголовно московофільське духовенство, починаючи від о. Івана Наумовича і 1860-их років. Примітивним, »українцями« пізніше достоту осмішеним і висміяним гаслом, під яким ота величезна підготовча праця відбулася, було: »молися, трезвися, трудися, учися«. І »українці« дійсно виявили неабияку вузість думки, з того гасла пізніше на сміхаючися. Бо ніякі »популярно-освітні« і »популярно-наукові« виклади зі світлинами і з безплатним вступом, які доказували б шкідливість алькоголізму на серце, нирки і печінку, не були б у силі так успішно відтвіреати наше селянство, як звязаня цієї акції з релігійно-моральними заповідями Наумовичого гасла, як доповажування цілих сіл і округів до того, щоби поголовно, цілими громадами, складали по церквах »присягу від горівки«. Теж і величезна уморальлююча акція, звернена проти »хрунівства«, була переведена на своїх починах не »українцями«, тільки московофільським духовенством. Бо не треба забувати, що аж до 1890-их років московофіли займали не-примиримо противольське становище, ба! що опозиція проти союзу Австрії з Поляками була взагалі одною з найголовніших причин, що викликали були й потім підтримували московофільство, і що аж до 1890-их років тенденцію »угоди з Поляками« проти Росії рапрезентували собою якраз »українофіли«. І треба теж відріжняти поміж отим старим, консервативним і на свій лад аристократичним московофільством і тим продуктом його внутрішнього розкладу, яким було в десятиліттю перед світовою війною цареславне і православне, глибоко демагогічне, російськими субвенціями живуче русофільство з одного боку, а з другого ціле те опортуністичне, а то й просто продажне »старорусінське« шумовиння, яке — інколи в купі з русофілами — злигалося було від 1890-их років зі старостинськими властями, дістаючи за те від українського національного табору по заслuzі назву »хрунівства«. Отже цілими десятиліттями аж до 1890-их років, та й пізніше, центральною фігурою народньо-освідомляючих московофільських писань був »хрунь Іван« за ковбасою й чаркою горівки, — і що-тільки вся ця акція викликана серед нашого селянства почуття власної громадянської гідності, не піддаючоїся ніякому »хрунівському« підкупству, уможливила »українофілам« успіхи їхньої пізнішої української національно-освідомляючої діяльності, бо від усієї попередньої уморальлюючої акції московофільського духовенства наше селянство доросло до того, щоби взагалі інтересуватися чистими ідеями, порівнювати московофільську національну ідею з українською і ради правдивости ідеї національної своєї, а не ради ковбаси рішитися вкінці за висністю української ідеї.

Ці створені москоофілами і аж до 1890-их років скріплювані теж і »українофілами« фундаменти національної моралі нашого, галицького, селянства пізніші «українці» — поскільки вони зійшли на бездоріжжя соціяльного радикалізму — по часті збурили, а по часті — поскільки вони зберегли помірковані традиції первісного »українофільства« — розбудували.

Річ тут — розуміється — не в самій по собі генденції зорганізування малоземельного й безземельного селянства, яку репрезентували собою радикальні »українці«. Обєднання станів, верств, кляс, боротьба робітничої кляси за справедливу заробітну плату, чи змагання малоземельно-селянської верстви за справедливу земельну реформу, — це є річи, які теж і ми, клясократи-монархісти України, визнаємо позитивними, будуючими. Але це, що ми в соціально-радикалістичних партій осуджуємо, — це є засоби демагогії, засоби пищення можливості міжклясовых і міжстанових порозумінь і співпраць, засоби ширення з ґрунту фальшивих масовопропагандистичних, з абстрактно-інтелектуалістичного способу думання випливаючих ідей про трафаретну комуністичну, соціалістичну, чи колективістичну розвязку соціальних питань.

Отже оте соціально-радикальне галицьке »українство« уявляло собою моральну реакцію й регрес у тому відношенню, що відродило, удосконалило, зробило субтельніцю, вищому культурному рівневи більше відповідаючу, так би мовити: »ідею« »хрунівської« ковбаси і чарки. »Хрунь« керувався у своїх »політичних« рішеннях своєю персональною користю, а радикальне »українство« »освідомлювало« «народ», що він зробить ліпший інтерес, лакомлючися не на ту ковбасу й горівку, яку негайно за свій виборчий голос від польського старости дістане, а на ту стократно довшу — хоч що правда лише в злудній імагінації »маси« істинну — ковбасу і ту стократно щедріше вимірену горівку, яку він собі »громадою« зможе колись зафундувати, якщо при допомозі »українських« радикальних демагогів — і тільки при одній лиш їхній монопольній допомозі — дістане ті »ліси, пасовиска й лани«, які »кровопійці ляцькі«, »пани« і »дідичі« »народови« забрали. Відсіль одним із найуспішніших аргументів, якими в свій час москоофіли вдержували при собі статечне галицьке селянство, було вказування на те, що в »українських« селах панує піянство, забіяцтво й злодійство, — настільки помітний був регрес громадської моралі від отакої радикальної »національно-освідомлюючої« »української« діяльності. Як негативно відбився отої »ідейний« ренесанс »хрунівства« на українській національній і державній справі, цього відстстрашаючим доказом і в 1918—1919-ім роках була і сьогодні є оспівана не по заслугі сентимента-

лістами українськими і по сьогоднішній день більше за всі інші округи розпита і продажна Гуцульщина.

На наше національне і державне щастя не скрізь у Галичині, а принаймні не в такій застрашаючій мірі, »українство« звязалося з соціальною демагогією, тільки продовжило теж і позитивні, творчі, традиції московофільства й старого »українофільства«. Сюди належить уся як на галицькі відносини величезна культурно-освітня праця »Прорвіг« і ріжних національно-економічних установ, яка примітивну народну мораль, плекану отцями Наумовичами, дуже значно видосконалила, так що можна сказати, що за двадцять літ поміж 1890-ими роками і 1914-им роком українська селянська Галичина змінилася до непізнання позитивно.

Осьтак силу нашу, галицьку, що проявилася у збройній мобілізації всього нашого селянства на 80 відсотків, викликало не само по собі »національне освідомлювання« — а вже в піякому разі й ні трохи демагогія соціальної револютиї —, а викликало в першу чергу вперше, десятиліттями осягане, коштуюче самопосвяту цілого життя двох поколінь найбільш позитивної інтелігенції галицько-української, глибоке уморальнення нашого галицького селянства і звязаня цього уморальнення з українською національною, а потім і державною, ідеєю.

І треба сказати, що московофільство богато тісніще звязало було оте уморальнення з державною справою нашою, аніж галицькі »свідомі українці«. Бо в протиенстві до демократизму й республіканства »свідомих українців«, які робили національний »ідеал« з Гонт, Залізняків і Кривоносів, відбираючи осьтак своїй національній ідеї всяке найвище етичне оправдання, московофільство зробило змістом нашої національної справи, як воно ту справу бачило, — етос монархічної ідеї. Воно, московофільство, освідомлювало з національного боку теж, але освідомлювало історією нашою княжих часів, включно з часами Галицько-Волинської Держави, і викликувало таким типом освідомлення тугу за відновленням величі »Святої Русі«, бажання мучеництва за ту »Святу Русь« — мовляв: хай усіх нас почетвертують, аби тільки величня »Свята Русь« затріюмфувала —, а »ідеал« Гонт, Залізняків і Кривоносів нічого величнього перед очима не ставив, до геройчних вартоостей людської душі не промовляв, благовійних, повних глибокої покори почувань у відношенню до Вітчини, Нації й Держави не викликував, не творив етосу політичного такого, який звязує справу свого народу з Богом і так службі народови утотожнює зі службою Богови та в імя добра вітчини розпалиє всю душу аж до її найглибших, містичних, нідрів. Цим, і тільки цим, — етосом монархічної ідеї —, пояснюється, чому якраз московофільські, а не »українські« села й повіти

дали найдосконаліщого жовніра галицького в 1918—1919-ому році. Бо хоч ідея московіфільська про один руський народ була теоретично хибна, хоч у 1918-ому році всі оті московіфільські ще недавно села й повіти були вже »свідомо українськими«, то брак усякого дійсного політичного етосу, презентований »українською« ідеалізацією гайдамаччини, ще не вспів був оті села й повіти розложити — і вони поставили з честю для вітчини нашої на службу Україні той політичний етос, якого виплекав був у їхніх душах глибоко монархічний консерватизм старого московіфільства.

Другою причиною сили нашої в 1918—1919-ім роках, поруч із готовістю селянства нашого, галицького, воювати за Україну, було — як сказано — те, що оте селянство піддалося беззастережно проводови своєї інтелігенції. »Ми вас — мовляв — до школи посилали, ми останню корову для вас продавали, а тепер ви вивчились і розумніші стали від батьків, — тепер ведіть, а ми будемо вас слухати«. Вияснене воно вже було на прикладі Польщі, що здорові підстави має політичне життя народу, коли серед нього існує якась авторитетна провідна верства і коли вся решта народу її беззастережно віддає в руки всю свою долю, коли — словом — ніяка розбещена вулиця не має ніякого впливу на державні справи. Цей стан політичного здоровля був у нас у листопаді 1918: ми, Галичане, мали всім народом признану й шановану провідну верству — в постаті інтелігенції — і мали народ, тій верстві беззастережно відданий і послушний. Чи ця верства доросла до такої високої чести, про це далі буде обширно мова, — на цьому місці треба тільки запитати: що було причиною того, що ота верства такий беззастережний авторитет посідала?

Дехто каже, що сталося це тому, що »галицька інтелігенція вміла з народом говорити«. Поясненя аж занадто вже примітивне. Бо коли порівняти стан нашого селянства в 1850-их роках зі станом у 1914-ому році і коли зважити, що те селянство завдячувало ціле оте своє піднесення одноюко й виключно своїй інтелігенції, бо наш, галицький, селянин десятиліттями знаходив добру раду у всіх своїх бідах і нещастиях у свого інтелігента, — то не трудно чайже буде прийти до висновку, що оте повне признання авторитету довіря до інтелігенції в її цілості викликала серед народу не та частина інтелігенції, що по віках розшибалася і »вміла говорити«, а та її друга частина, яка в важкій, упертій, повній самопосвяти, на зовні невидній, щоденній праці двох людських поколінь ціле своє життя на те клала, щоби загальний рівень селянства нашого піднести. Отже не здібність інтелігенції »говорити до народу«, не її радикальна й гайдамацька демагогія в відношенню до народу, тільки навпаки почуття вдячності того народу в його відношенню до

інтелігенції за все те реальне добро, яке вона йому життям своїм принесла, а не за ті пусті слова, які вона на язиці мала, лягло в підстави і причини того, що інтелігенція наша, галицька, стала беззастережним і виключним провідником народу нашого в 1918—1919-ім роках, і то провідником, без уваги на свої партії, яко в очах народу одна її одностайна правляча цілість, пануюча над неподіленою на ніякі партії одною її одностайною цілістю решти народу, себто по найглибшій суті всієї цієї справи здійснюючи такий державний устрій на наших землях, який називається — хоч як це нашим примітивно думаючим землякам і не дивно буlob аристократичним устроєм. Бо хоч панував у нашій Західно-Українській Державі невідповідаючий отій її органічній тенденції парламентаризм, хоч партійна расп'я серед отої інтелігенції ніколи цілком не вдавала і після хвилевого внутрішнього перемиря між листопадом 1918 і січнем 1919 швидко вибухнула отверто з новою силою, хоч той парламентаризм і та расп'я дуже швидко почали розкладати всю решту народу, то ту решту народу вся ота чимраз сильніща міжусобиця в ґрунті річі нічого не обходила, їй було в ґрунті річі абсолютно байдуже, чи її вождь був націонал-демократом, чи радикалом, — аби лише інтелігент, і аби добрے вів.

Таким народом і таким органічним політичним здоров'ям можна не то що держави будувати, а й світ навколо завойовувати. Тож галицька земля наша була на початку 1919-ого року наче острівцем відносного ладу серед розбурханих хвиль більшої чи меншої анархії скрізь навколо і не дуже так уже й богато бракувалоб, щоби така Галичина змогла була відбити Польщу і своїми полками вмашерувати на Наддніпрянщину і так — а це була після упадку Гетьманщини однією можливістю заснувати якусь українську державу в Східній Європі — дійсно якусь більше чи менше варту державність Україні принести. А однаке ані не зуміли ми, Галичане, перемогти Польщу, ані геж наче якісь нові Варяги приневолити Наддніпрянщину до державного життя, і ми впали без уваги на здоровість нашої народної субстанції.

Якіж були причини того упадку, в чім лежало зло?

VIII.

Одні говорять, що зло лежало в тому, що Українці »в рукавичках ласкали« Поляків у своєму запіллю і що це їх так осмілювало, що вони, вільні й ніким не переслідувані, могли конспірувати проти України й на кожному кроці її шкодити, а це Польщу аж надило Галичину приборкати під

себе. Треба булоб — так кажуть оті люде — всіх Поляків у цілому українському запіллю поголовно інтернувати, треба булоб їх віщати, стріляти й мало що не на палі вбивати, а весь польський народ від цього »настрашився« і »на землю українську не ліз-би«.

Більше глупого погляду про конфлікти між народами і про способи, які в таких боротьbah ведуть до перемоги, ще здається ніхто, ніде й ніколи на світі не висловлював. Не булоб теж нам, клясократам-монархістам України, ніякого змислу взагалі займатися отими дурницями, колиб — на жаль — отакі »погляди« не займали значного місця в головах українських, і колиб не було воно нашим завданням упорядкувати хаос на землі українській.

Адже ж не треба на це ніякої особлившої проникливості, щоби бачити, що побіди в війнах ні трохи не залежать від того, чи мордується кого беззбройного й безборонного в запіллю, тільки від того, чи побивається узброєного противника на фронті, як нічого не помогло битим большевиками на фронті надднішрянським отаманам те, що вони по ріжних Проскуровах різали жидів. Окрім цього, мордування членів якогось воюючого народу десь на задачах ворожого йому війська здебільша взагалі не викликує серед того народу »страху«, щоб він »настрашений« тікав, тільки навпаки пепреюю його жадобою справедливої кари й відплати за ворожі злочинства, — як не »страхалися« Українці в 1918—1919-ому році нічіїх »карательних експедицій«, а свою визвольну війну програли не в наслідок гульні всяких »карательників« на українській землі, тільки в наслідок програвання рішучих фронтових боїв. Навіть на 'власних таки. українських, переживаннях оказується, що психічною реакцією регулярних армій — а такою була польська армія в 1918—1919-ому роках — на мордування її безборонних земляків не є »тікання зі страху«, а навпаки напруження всіх власних сил даної армії, щоб не на життя, а на смерть буючися, побити нікчемного й злочинного ворога свого на фронті і за кривди своїх беззбройних земляків отому ворогови шибеницями й палями по справедливости стократно відплатити, як відплатила була в 1857-ому році невеличка регулярна англійська армія неймовірній чисельній перевазі гіндуських узброєних ватаг за повну орієнタルного звірства різною англійських полонених, жінок і дітей, на яку собі »розжарені до білого« чи »до червоного« Гіндуси дозволили собі в отому свому повстанню.

Тай вкінці: раз хтось думає, що можна цілій якийсь ворожий народ »настрашити«, і то не посідаючи ні шматка його власної землі, щоби взагалі було де »страшити« — як ось Галичане не мали в своїх руках у 1919-ому році ні пяді польської землі —, то требаб йому чайже гадати, що

цілком таку саму можливість »настрашити« й його власний народ мають теж і його вороги, тим більше якщо вони держать у своїх руках якусь частину землі їхнього противника — як ось значна частина українських земель була окупована Поляками від самого початку польсько-української війни з 1918—1919-ого року. Тож колиб ота війна мала була зійти на взаємне »страшення«, то річ чайже ясна, що по рахунку »око за око, зуб за зуб і голова за голову« той пятикратно від Галичин численніший 15-міліоновий польський народ, з яким Галичане мали в 1918—1919-ому році до діла, змігби пятикратно швидче не то »настрашити«, а й поголовно перерізти Галичан, ніж $3\frac{1}{2}$ міліона Галичан Поляків. Отже очевидячки нових держав не засновується піяким »страшенням« противника, і повидимому зло в Галичині не полягало на тому, що Українці не »різали« й не »страшили« Поляків, і тому нічого далі зупинятися над отою дурницєю, яку взагалі видумати може хиба тільки якась, не маюча нічого спільногого ні з державністю пі взагалі з політикою, здичавілість думок і почувань. —

Другі кажуть, що зло була »польська навала«, так що перед нею »встоятись не було сили«. Треті оповідають, що зло лежало в тому, що Українці »вірили Антанті« і »пепереговорювали з Поляками«, а тимчасом »треба буlob на фронті Поляків у боях бити«. Четверті твердять, що »цілій світ звергався проти України«, що вона від самого листопаду 1918-ого року знаходилася в »Чотирокутнику Смерті«, звідсіль оточена ворогами, і в наслідок цих зовнішніх умов урешті решт неминуче мусіла впасти. Ще інші бачать зло в тому, що »ніхто не спиняв дезерцій, не карав за недбалства й злодійства, не нищив розкладової пропаганди лівих партій проти армії й держави«, так що »внутрішнє безладдя погубило Галичину«.

Дещо з усього цього цілком неправда, а в дечому є трохи правди, і всі ті ріжні погляди клубляться сьогодні серед загалу українського в хаосі, доводючи в найліпшому разі до грубих, примітивних, механічних висновків, що ніби-то досить, щоб був якийсь »твердий диктаторський кулак«, який »грuboю силou« »усмирив-би« і »зовнішніх і внутрішніх ворогів«, аби »була своя держава«. Це щось так наче хтось гадав-би, що щоб збудувати битий шлях не треба ні інженера, який визначить у данім терені трасу, якою шлях має побігти, ні майстрів і робітників, які де треба висиплять по тій трасі вал, а де треба викопають вивіз і побудують містки і на все це покладуть камінні фундаменти, поки зрівняє їх паровий валець, керований знаючим своє цло машиністом, тільки вистарчить пустити »грубу силу« отого вальця в рух, а він, потрощивши перед собою всі перешкоди, вже сам лишить за собою готовий битий шлях.

. Лиш нечисленні одиниці бачать, що щоби пізнати причини нашого упадку й навчитися з нього якогось досвіду на будуче, треба визнаватися в цілості і зовнішнього і внутрішнього життя України взагалі і Галичини зокрема, бо без того всі лиш частинні пізнання українських зол будуть безхосенними, а то й просто -- зза своєї перекрученості. зза своєї напів-правдивости й напів-хибності, — шкідливими. Тим одиницям видко, що »грубої сили« за мало, щоби будувати держави, але голосу їхнього серед гамарні української не чутно. Зза примітивності й механічності способу думання українського загалу -- який не вміє ні бачити суті річей, ні відріжнювати причини від наслідків, ні витягти з правдивого теоретичного пізнання правдиві й доцільні висновки для практичної діяльності одиниць і всього загалу на будуче, щоб отою діяльністю наближуватися крок за кроком до майбутньої української державності, -- є це просто неймовірно важке завдання весь отою хаос поглядів про події з 1918—1919-ого року систематично розглянути її упорядкувати так, щоб із цих доєвідів зложилися фундаменти для української державнотворчої діяльності на будуче. Виконання цього завдання вимагає розгляду всіх найважніших фактів українського життя з 1918—1919-ого року у всіх внутрішніх звязках тих фактів поміж собою і на всіх ділянках того життя: і на військово-організаційній і стратегічній і на зовнішньо-внутрішньо-політичній ділянці.

Попробуймож визнатися в цій цілості.

IX.

Український народ воював у 1918—1919-ому році і проти Польщі і проти Росії в ім'я здійснення »Самостійної Соборної України«, себто заснування якоєсь української великороджави на всіх українських етнографічних землях від Сяну по Дон, а то й від Лемківщини й Закарпаття по Кубанщину. Сама по собі ця ціль не була ні хибна ні недосяжна й фантастична; навпаки: як довго український народ живе в історичному розумінні цього слова, себто змагає до того, щоб оформити самого себе в своїй власній державі. так довго він мусить бажати, щоб його державність панувала на цілій українській етнографічній території. І колиже уже існувала якась українська держава лише на якійсь частині тих етнографічних земель, то вона завше мусіла мати тенденцію простягнутися з часом на цілій український етнографічний терен, бо це лежить у природі всякого державнотворчого народу. Не тільки як ідеальгія, чи як ціль змагань на десятиліття на будуче отої ідеал »Самостійної Соборної України« був правильний, але й він був у силу

сприятливих зовнішніх умов — у силу рівночасного розвалу і Росії і Австро-Угорщини в силу захоплення Українцями величезних запасів зброї, особливо на Наддніпрянщині, з часу світової війни — в 1918—1919-ому році реально досяжний. Але здійснення того ідеольгічного бажання було залежним не від »принципіального жагучого хотіння« Українців, тільки від внутрішньої державотворчої здібності й сили Українців. Адже сумніву ніякого немає, що колиб Україна з 1919-ого року була внутрішно як слід упорядкована, себто колиб на Наддніпрянщині панував хоч принаймні такий внутрішній лад, що в тогочасній Галичині, і вона змогла змобілізувати до зброї свій народ у 80 відсотках, як Галичина, а на цю армію вистарчало б військових провідників і вона не була б гіршою від галицької, — то при анархії, а то й хаосі в тогочасній Польщі й Московщині дуже добре могла була б повстати в Східній Європі якась українська великороджана не то що від Сяну по Дон, а хочби й від Лемківщини по Кубанщину. Бо така упорядкована Наддніпрянщина з легкістю могла була б кинути на поміч Галичині принаймні якіхсь 200.000 мужа, і ця армія в купі з галицькою була б у тому часі в порівнанню зі силами тогочасної здезорганізованої Польщі такою величезною потугою, що вся Польща перед нею встоятись не була б у силі і мусіла б відступити Українцям усе, чого ці захотіли, а хочби й по Виселу. І навпаки зединені після побідного миру з Польщею галицькі й наддніпрянські збройні сили проти Росії були б настільки могутніші від тогочасних московських — і більшевицьких і реакційних —, тоді ще не армії міцно зорганізованих, а ватаг узброєних, що теж і Московщині могла була б така Україна подиктувати такий мир, якого тільки сама захотіла, — і нині була б дійсно якась українська великороджана.

Але тих внутрішніх порядкуючих сил після упадку Гетьманщини в У. Н. Р.-івщині з 1918—1919-ого року не було, і то до той міри не було, що про заснування якоєсь української державності з власного нутра тогочасного наддніпрянського громадянства хочби лише на якісь мізерно малій частині розанархізованої Наддніпрянщини, скажімо на якісь частині Правобережжя, ніякої мови бути не могло, навіть і не згадуючи вже про те, щоб отака пропадаюча в безладдю Наддніпрянщина могла помагати своїми військами Галичині проти Польщі. В наслідок цього про здійснення »Самостійної Соборної України« в 1919-ому році на ділі годі було й mrяти, бо нездібна в тому часі до державності і до краю — куди більше ніж Польща й Московщина — розанархізована Наддніпрянщина могла входити в рахунок не як якась нова порядкуюча сила в Східній Європі, а тільки як терен для якоєї посторонньої порядкуючої експ

пансії з зовні, всеодно, чи цією зовнішною здобувчою силою була галицько-українська, чи польська, московсько-реакційна, чи московсько-большевицька.

Виходять із цього сумного стану на Наддніпрянщині з 1919-ого року дві науки: одна засаднича, важна для всіх країн і всіх часів, і одна історична, важна лише для пізнання положення Галичини в 1919-ому році. Засаднича наука полягає на тому, що заснування якоєю нової держави залежить не тільки від того, щоб «бажати волі», «ненавидіти ворогів» і «хотіти з ними битися» — як «бажали», «ненавиділи» й «билися» наддніпрянські отамани з 1919-ого року —, але й по перше й найголовніше від величини внутрішніх порядкуючих, державних, законотворчих сил серед якогось народу в порівнанню до таких-же сил його ворогів, так що якщо під час його «визвольної війни» панує в його країні — як на Наддніпрянщині з 1918—1919-ого року — своєвілля, злочинність, міжусобиця, хаос і анархія, то здобуття своєї державності йому в ніяких, навіть найсприятливіших зовнішніх умовах, а хочби й таких неймовірно сприятливих, які мала Наддніпрянщина в 1918—1919-ому році, ніколи й на очі не видати.

А історична наука з хаосу на Наддніпрянщині для пізнання положення Галичини в 1919-ому році полягає на тому, що точка тяжести української державності лежала після упадку Гетьманщини в силу більшої внутрішньої упорядкованості Галичини ніж Наддніпрянщини вже не над Дніпром, тільки в Галичині, так що якесь самостійна українська держава могла була повстати й укріпитися в тому часі тільки тоді, коли Галичане встоялися були проти Польщі й підбили в тісному союзі з державотворчими елементами Наддніпрянщини її свою державність якусь більшу чи меншу частину наддніпрянських земель.

З обох-же цих наук виходить практично-політичний висновок для українських державних змагань на будуче, що головною річчю для заснування якоєю нової держави на якією етнографічній області є не тільки, щоб якийсь народ «від Кавказу по Сян» «жагуче бажав» своєї державності, але й передовсім, щоб повстала державотворча здібність серед населення принаймні якоєю частини даного етнографічного терену, як ось у ділі зединення Італії вона повстала була в Піемонті, і щоб це населення, оформивши при сприятливих зовнішніх умовах у свою власну державу, здійснило «соборність» цієї «самостійності» підбоєм по зможі як найбільшої частини всієї, до своєї державності ще нездібної, решти етнографічної території цього народу. Кладе це сьогодні на кожду поодиноку землю українську — як ось на Галичину — завдання й обовязок доловити всіх зусиль, щоб до твої міри скріпити свою внутрішню державно-

творчу здібність і настільки випередити всі інші українські землі в цьому відношенню, щоби будучими Варягами України, від яких вийде заснування якоєсь української великороджави в будуччині, було якраз населеня отої даної землі і щоби столиця цієї землі стала в наслідок цього згодом столицею всієї «самостійної й соборної» української великороджави.

Це пізнання розвязує питання про взаємовідношення між ідеєю «самостійності» й ідеєю етнографічної «соборності». Етнографічна область якогось народу не є ніякою по-звитивною цінністю сама по собі: вона є тільки грунтом і об'єктом, є тільки природною аrenoю, на якій відбуваються творчі змагання народу. Найвищою формою, яку народ надає сам собі, щоби ділати в світі як творча потуга, є своя держава. А державність якогось народу означає його державне панування над світом без якоїсь особлившої уваги на етнографічні межі. Є це панування в тих територіальних розмірах, які відповідають величині внутрішніх порядкуючих сил державного народу в відношенню до таких-же сил сумежніх народів, так що коли його сили є за малі, щоби відсунути сили інших народів з усієї його етнографічної території, то границі його держави не зможуть сягати до етнографічних меж, хочби цей народ цього хоч як «жагуче бажав». А коли навпаки ті сили переважають сусідні й ворожі сили, або коли хочби лиши хвилево загальний уклад міжнародніх сил цьому поселяє, як наприклад тепер поселяють Польщі, Румунії, Чехословаччині й Югославії загальні відносини Версайського миру в Європі, то кордони держави отого державного народу зможуть сягнути поза його етнографічні граници. Що етнографічна «соборність» річ для державності другорядна й що найвище може вже існуючим і міцно віднутрі вже закріпленим державам давати політичні й воєнні цілі на будуче, це видно з того, що ніде на світі не існує ніодна держава, якої граници покривалися як докладно з етнографічними межами, тільки що всі вони в деяких місцях до тих меж не доходять — навіть така наймогутніша національна держава в сучасній Європі, що Франція, ні —, а в деяких знову ті межі переступають. Бо держави отримують свій змисл політичною, духовною і матеріальною творчістю їхнього населення, і тому їхній життєвий інтерес вимагає лише такого поширення на зовні, яке отій внутрішній творчості якраз у дану хвилину доконче необхідне і її загальному характерові відповідає — як ось для творчостіnomadів необхідна «експанзія для експанзії», себто поширювання в безконечність, а для творчості хліборобів вистарчать менші простори. А дуже часто буває так, що для внутрішньої творчості якогось осілого народу конче потрібний радше підбій якоїсь сумежної

території з етнографічно чужим населенням, аніж поширеня в якомусь іншому місці до своїх власних етнографічних меж — як ось для нинішньої Франції є сьогодні потрібні частинно німецькі землі Альзасії й Лотарингії ніж французька частина Бельгії —, так що ті держави можуть дуже добре обходитися й без етнографічних меж. Та й зрештою і для України, коли б уже існувала яка українська велико-держава, конечнощим булоб для власного таки, українського, життя тієї держави посідання татарського Криму, ніж напр. української Буковини, хоч ота держава її теоретично й »принципіально« напевно ніколи не зрікалася і при відповідній нагоді напевно заняла.

Розуміння цього відношення між »самостійністю« й »соборністю« є взагалі підставовою вихідною точкою для розсліду галицьких справ з 1918—1919-ого року, так що без цього годі в них визнатися, бо воно визначає тогочасну історичну місію Галичини. Тією місією від хвилини упадку Гетьманщини було: створення якоїсь української держави в Східній Європі при помочі успішної відборони галицьких земель проти Польщі і при помочі здобуття галицькими силами в союзі з наддніпрянськими державнотворчими елементами якоїсь частини Наддніпрянщини, щоб українським державним правом і законом перемогти там анархію.*)

Цієї місії Галичина не сповнила: її саму заняла Польща, а Наддніпрянщину на спілку Польща і большевицька Московщина, при чому загубою для тогочасної української, галицько-наддніпрянської, державності не був удар з боку Московщини, як думають нинішні У. Н. Р.-івці, тільки був Галлерівський удар з боку Польщі, який позбавив тогочасну Україну Галичини, себто якраз тих земель, від яких і тільки від них одних — після упадку Гетьманщини якесь українська державність у тому часі взагалі могла була бути збудована. Впроваджує це наш розгляд галицьких зол у першу чергу в область мілітарних подій.

X.

Є в нинішній Галичині досить загально поширений погляд, що ніби-то нам, Галичанам, не дала сповнити нашої історичної місії з 1919-ого року »польська навала«, перед якою »встояти не було сили«. Але це фантазія. Бо, правда, в другій половині нашої війни з Польщею побідила нас біль-

*) На здобуття цілої Наддніпрянщини в ніякому разі не вистарчало галицьких сил. Колиб їх вистарчало, або колиб Наддніпрянщина мала більше державнотворчого елемента, ніж посідала, то місією Галичини булоб — розуміється — здобуття цілої Наддніпрянщини.

ша навала Поляків, але всю першу половину тої війни презентували більшу навалу ми, Українці, а не Поляки, а вони нас всеодно безупинно побивали, посновуючися весь час крок за кроком вперед, дарма, що колиб ми, Українці, здобули були в грудні 1918 або січні 1919 Перемишль і Львів, то ми до тогі міри зневірили були польський народ у можливість заняття Галичини, що на тому вся польсько-українська війна правдоподібно так і покінчилася була сприятливим для нас миром згідно з загальною на землях колишньої Австрії перемогою »права на самовизначення народів« у тому часі. Адже ще в січні 1919 ціла змобілізована збройна сила української Галичини була по своїй численності мало що не вдвічі більша не лише від того польського війська, що Львів, Перемишль і Холмщину боронило, але й від усіх збройних сил взагалі, які ціла Польща на всіх своїх тогочасних фронтах посідала. Коротко кажучи, в нас, Галичан, була отже в тому часі, теоретично беручи, змога неприготовану ще до війни з нами, а внутрішно ще здезорганізовану Польщу перемогти і її до корисного для нас миру приневолити, щоб осьтак розвязати собі руки для підбиття Наддніпрянщини під український державний лад.

Але це була тільки теоретична змога, і гірко помилляється ті, що своїм механічним способом думаня гадають, що досить було на фронті »Поляків бити, а булава Україна«, бо щоб когось у війні побити, для цього замало »жагучого хотіння« кождого поодинокого рядовика й субальтерного старшини фанатично битися, а ще й треба, щоб армія як цілість взагалі вміла перемагати. Адже ж у новочасній війні один воєнне ремесло добре знаючий воїн при однім із тактичного боку розумно поставленім скорострілі може трупом покласти сотки фанатично, але безрозумно штурмуючих ворогів, як клали Англійці у 1898-ому році запеклих Магдистів Судану під Омдурманом, і може на своїй позиції встояти наїв'є і проти стократної переваги, якщо тими штурмуючими кольонами не керує якийсь вищий, загальний, воєнний розум, який уміє зискувати як найбільші побіди з як найменшими втратами й зусиллями, тільки керує ними одне лише »жагуче хотіння« штурмувати з пожакою в зубах. Отже цього загального воєнного розуму було — видко в Поляків принаймні вдвічі більше ніж в Українців. Коли вони могли в першій половині їхньої війни з нами не тільки встояти, а ще й побивати в боях на загал у двічі численішу перевагу українську і помалу, крок за кроком, посуватися зі своїх позицій з кождим тижнем все далі вперед у глибину Східної Галичини. Та й якеж зрештою диво? Коли якийсь трох і пів міліоновий народ мусить собі позичати генерала аж з Наддніпрянщини, бо сам ніодного не має; коли на всю таку грох і пів міліонову »націю« є лише

один-одинокий свій власний, земляк, старшина генерального штабу; коли в цього народу немає навіть субальтерних старшин доволі, щоб як слід чети й сотні пообсаджувати, а починаючи від курінів і кінчаючи на корпусах і на всій армії стоять на чолі війська здебільша старшини, які може бути добрими й на своєму відповідному місці на два-триступні нище ніж стояли, — то чайже очевидячки годі говорити, щоб такий народ міг вигравати новочасні війни, хочби кождий жовнір горів таким самим »фанатичним жагучим хотінням« битися, як Магдисти Судіну. Адже мозгом і душою тієї армії були поспроваджувані з ріжних Віднів чужинці. А вони при всій їхній чесності й вірности, будучи чужинцями, з природи ріchi не відчували пульсу життя ні тієї армії, до якої пристали, ні того народу, з якого вона вийшла, ні теж ворога, з яким доводилося битися. І тому при всій своїй совісності і при всіх своїх безперечно величезних заслугах для тієї армії, за які ми, Українці, неодному з них нині вдячними бути повинні, вони могли керуватися здебільша одною тільки австрійською рутиновою невідповідаючою умовам українсько-польського змагання позиційної боротьби з часів великої війни. Але вони не в силі були зза свого чужого походження інтуїтивно вичувати, які організаційні методи та які удари і в який мент до перемоги веліти, — а це й є та в любові до своєї власної вітчини і в захопленю завданнями свого рідного народу вкорінена творча інтуїція дійсних вождів, без якої арміям ніколи не судяться ніякі рішаючі побіди. Розуміється, на підрядних постах, рідповідних для їхнього ще за молодого віку, їхнього на становище вищих військових вождів ще за малого фахово-військового знання, їхнього ще невиликого житевого досвіду, скрізь були серед галицьких частин повні отої для побід необхідної організаційної й боєвої творчої здібності провідники; — досить тут для прикладу згадати про близкучі військово-творчі досягнення кінських Січових Стрільців серед загальної анархії й невміlosti на Наддніпрянщині в тих їхніх часах, коли на їхньому чолі стояла »Стрілецька Рада« з »душею Січового Стрілецтва« сотником Федем Черником, і вони за непосильні для себе завдання якогось більшого розміру не бралися, — і таким передовим елементом старшин і мужви галицька армія взагалі при життю трималася. Але загальний тон і характер надавала їй у першій половині її війни з Польщею військова нездарність, нездібна до того, щоб обнаженим мечем призводити великі, переломові, історичні рішення, такі як засновування нових держав подібною війною. Виходить із цього як перший висновок, що одною з головних мілітарних причин поразки нашої в війні проти Польщі не були ні »хотіння« ні »нехотіння«, а той цілком простий факт, що галицька інтелігенція

випадала була з себе за мало провідного фахово-військового елементу.

Мають цей факт по суті на увазі ті, які сьогодні кажуть, що галицька армія певно довершила була більшого ніж доконала, коли на її чолі став був якийсь здібніший найвищий вождь, ніж той, що на її чолі стояв. Це й правда, що того роду відносини замалої боєздатності, які панували в галицькій армії в першій половині її війни, можна всякий армії принаймні хоч трохи направити, якщо па її чолі стане такий найвищий вождь, який до свого великого завдання буде персонально годитися і — ставлючи до тієї армії завше як найвищі вимоги*) та очистивши її від безкарності й нездисциплінованості, від глупоти й мертвоти рутини, від трусливості й браку почуття чести й відповідальнosti — перепоїть її від верхів аж до низів духом і героїзмом своєї власної творчої й боєвої індивідуальності. Теж і галицька армія мала отже в собі можливість стати богато ліпшою ніж була, бо хоч серед неї був великий брак кваліфікованого старшинства, то все ж його було немало, і колибо воно — підрівнюючи себе до енергії, розуму, сміливості й совісності якогось здібного найвищого вожда свого — напружило було всі сили свої духові й фізичні до найвищої міри, то творча і здобувча воля і того найвищого вожда і того старшинства певно настроїла була галицьку армію на богато вищий тон, ніж вона його в першій половині галицько-польської війни мала. Показав це зрештою наступ генерала Грекова, коли та сама галицька армія, яка передтим під Равою Руською, Львовом і Перешиблем перемагати ніяк не уміла, навчилася була під припадково нею знайденим, для неї відповідним, здібним вождом на протязі 24-ох годин наче від якогось чуда і виконувати великі й швидкі марші і проломлювати ворожі позиції і брати ворога сміливими обходами і наче прецизний многочленний інструмент співпрацювати частинами, щоб не — як колись на старому фронті — одні наступали, другі безчинно стояли, а треті без голови відступали робили, тільки всі разом у великий гармоній боєвих операцій били ворога так, як це кождій частині зокрема наказувала серед даних ріжких обставин найвища тактична вмілість.

А однаке примітивно й механічно думав-би гой, хто

*) Слід було б уже нарешті заперестати безрозборну „ідеалізацію“ галицької армії якою вона була напр. під Львовом, замісць ідеалізувати тільки менти найвищого напруження тієї армії напр. під час Грековського наступу. Во якщо народ буде творити собі фальшиві легенди й не бачитиме того, що добра армія може повставати лиш там, де почестю назви „герой“ і „героїзм“ не наділюється кождого пересічного жовніра й кожду пересічну перстрілку, тільки нормою й нормальним уважається найвищі зусилля й найвищі успіхи й досягненя, — то якось хоч більш-менше доброї армії галицький народ ніколи з себе не видасть.

гадав-би, що зло лежало в найпершу чергу у персональній нездарності вищих військових провідників галицької армії, так що досить було їх посікати й нових на їх місце настановити, а »булаб Україна«. Більше за все кожда армія має дуже ріжноманітними чинниками заключену в ній самій ту найвищу міру, до якої її взагалі досконалити можна. До тих чинників належить на одному з чільних місць теж і скількість і якість рядового старшинства даної армії, — так що й Франція ніколи не малаб Наполеона, коли не то від десятиліть, а від століть передтим не стояла що-до фахово-військового вишколення на першому місці у всьому світі, будучи вчителькою воєнного діла для всіх народів. — Отже коли якийсь народ — як ось галицький з 1919-ого року — має всього навсього 1000 старшин усіх ступнів фахово-військової вміlosti, то максимальна численність такої його армії, яка своєю боєздатністю сяк так дорівнювалаб більшемноже добрым арміям світа, не може перевищити в ній 50.000 мужа, а кожде збільшення цього невеликого числа неминуче мусить знизити боєву вартість тієї армії. і то тим більше знизити, чим більша стане її численність, або чим більші будуть втрати в старшинському складі.*^{*)} А це з тої простої речі, що хочби всі старшини поголовно були надеконаміщими на світі і хочби вони клали й надлюдські зусилля, щоб довершити як найбільших організаційних і боєвих чудес, то їх за мало, щоб досконало опановувати дану їм під їхні накази занадто численну мужжу.**) Отже максі-

^{)} Вище сказаного не можна розуміти так, начеб-то добро армії вимагало того, щоби старшини себе в боях як найменше наражали. Змисл існування армій — це є вигравати війни при помочі побідних боїв. Армія-ж має тим більше даних на те, щоби побіджувати, чим більше старшини наражуються у боях своє життя, щоби своїм прикладом поривати до як найвищого геройства своїх підчинених. Отже основним обов'язком старшин є не оберігати свого життя. Щойно коли якась армія не вміє, чи не може закінчити війну побідою в якомусь швидкому часі, і війна стає в наслідок того затяжною, — знижується автоматично боєздатність армії в наслідок втрат у старшинах. Але таким самим лихом терпить теж і ворожа армія, так що і в цій — пізній — стадії війни обов'язок старшин залишається давній: в найвищій мірі наражати своє життя, дарма що армія сіала зза попередніх страт у старшинах гіршою. Практичний висновок це отже у всіяком у разі не той, що старшинам ніби-то треба „оберігати себе для добра армії“, бо якраз таке „оберігання“ є другим чинником — поруч замалої численності старшинства —, який знижує боєздатність армії, — тільки практичний висновок є той, що кождій армії треба від самого початку війни в як найвищій мірі дбати про те, щоби безупинно виховувати нові кадри старшинства, і то старшинства як найліпшого. Хибою українських армій з 1917—1921-ого років було власне те, що вони виховання нового старшинства майже цілковито занедбали були. В. К.

**) Старшини є природними провідниками рядових жовнірів, а природною передумовою доброго виконання цієї старшинської функції в організмі армії є існування взаємної високої думки од-

мум численності, яку галицьке старшинство по даній своїй скількості й якості взагалі опановувати могло так, щоб уся армія не відставала по її боєздатності від більш-менше добрих армій світа, не перевищувало численності розмірно маленької галицької армії з часу Грековської офенсиви, і ця військово-організаційна сторінка, що старшинства якраз з бідою вистарчало, немало причинилася була до успіхів генерала Грекова. Вже з цього видно, що та від Грековської

коли рахувати всю її скількість на фронгі і скрізь у запіллю мало що не в двічі численіша армія, яку Галичане мали в часі боїв під Равою Руською, Львовом і Перемишлем у першій половині своєї війни, — а це була мінімальна численність війська, з якою Галичане взагалі могли в тому часі перемогти Польщу, — вправді могла була стати під відповідним найвищим вождом богато ліпшою ніж була, але все ж не могла осягнути аж такої боєздатності, яку мала Грековська армія. А без такої, а то й ще богато більшої боєздатності ледви чи яка армія може призводити дійсно переломові, історичні збройні рішення, такі як засновування вих держав у побідній війні проти численнішого й так з військового як і з політичного боку добре проводженого горожого народу, — а таким власне й був польський народ у 1919-ому році.

Але ще важніше є те, що в січні-лютому 1919 ще не було в поблизу галицької армії генерала Грекова, який на

них про других між старшинами і рядовими живнірами. В кождій добрій армії існує почуття висшості старшин над рядовим живніром, — почуття, яке основується не на тому, що старшина має „висшу рангу“, тільки на тому, що він має висші людські достоїнства вояовника ніж рядовий живнір, себто більше почуття обов'язку, більшу жадобу посвятити своє життя в бою, більше бажання слави,tonше почуття власної гідності і чести, словом: вищі вояовницько-людські квалітети, варті того, щоби бути для підчинених прикладом. Але в ніякій добрій армії не визначується ця висшість старшини над рядовим живніром тим, що ніби-то старшина є „пан“, який має „рангу“, а рядовий живнір є „хлоп“, послугач і льокай старшини. В одній лише глибоко збурократизованій австрійській армії виробилися глибоко невояовницькі взаємини між старшиною й рядовим живніром, оперті на „панській“ погорді старшини до живніра і на терпеливо-„хлопськім“ зношенню „панської“ бутності старшин у відношенню живніра до старшини. В наслідок цього слово „Mannschaft“, „мужва“, набрало в австрійському розумінню цього слова дуже сильний згірдний відтінок, під час того, як напр. в німецькій армії це саме слово „Mannschaft“ такого відтінку зовсім не має. По австрійській традиції „панська“ згірдливість цього „хлопського“ слова перейшла теж — на жаль — і до Галицької Армії. В клясократичному ж розумінню „хлоп“ — це не наймит, тільки гордий, самосвідомий кметь-вояовник і для того термін „мужва“ має в клясократичній військовій термінології старовинний, поважний, грізний, вояовницький відтінок: „мужва“ — це є сукупність узброєних мужів, які ніякої кривди собі зробити не дадуть, а в боротьбі за своє право хоч і з вилами в бій нідуть в імя своєї кметської гідності і чести. В. К.

вожда, як це потім оказалось, добре годився. — а де є запорука, що колиб тогочасного галицького вожда заміщено було якимсь іншим полковником чи генералом, що був тоді під рукою, то цей новий вождь бувби ліпшим, а не навпаки — а це є найправдоподібніше з усього — ще гіршим від давногого? Як видко з цього, персональні зміни провідників є завше чистою льотерією, бо в якомусь даному випадку годі з усією певністю передбачити, чи новий провідник буде персонально ліпший чи навпаки гірший від давногого. Ця льотерія зміни провідників має змисл тільки посеред самих рішаючих подій, бо тоді на підставі чинів і успіхів нових провідників є змога переконатися, чи зміна давніх провідників новими була спасенною, чи навпаки зайвою, а то й шкідливою річю. Алеж після якогось уже завершеного перебігу подій можна вправді сконстатувати, чи провідники, які серед тих подій діяли, були добрими чи злими, але ніяким чином уже не можна впевнитися, що сталося було, коли замість даних провідників отими минулими подіями керували якісь інші. Значить: коли хтось розглядає якісь події минувшини, щоби з них навчитися якогось досвіду, то ніяким чином він не зможе до ніяких досвідів дійти, якщо задоволиться балаканіною, що »треба було — мовляв — змінити такого-то й такого генерала, а все буlob гаразд«, бо він не має ніяких підстав думати, чи дійсно буlob »усе гаразд« від одної лиш персональної зміни якогось-там генерала. Так отже що-до галицьких подій з 1918—1919-ого року, якщо хтось хоче навчитися з них якихсь досвідів для свого будучого національного вжитку, розсуджування про персони є взагалі зайві й безпредметові, бо до ніяких висновків не ведуть, і тому замість у безцільному критиканстві нарікати на нездарність галицьких вождів, требаб сьогодні радше себе самих запигадати: відкіль побідні армії — абстрагуючи від індивідуальності вождів — взагалі черпають можливість мати вищий стратегічний розум ніж його має побіджений противник?

Тому, хто над цим питанням як слід призадумався, чейже не повинно бути занадто трудно прийти до висновку, що побіда в новочасній війні залежить не тільки від — з гори ніколи невідомої — персональної фахово-військової здібності воєнних вождів, а ще і від того, чи якийсь народ має таку якусь політичну ціль війни, що йдучи до неї, дану війну взагалі виграти можна. Адже і військові вожди і армія Німеччини з часу світової війни були без сумніву ліпшими від вождів і армій усього світа, а Німеччина цю війну всеодно програла, раз вона мала такі політичні воєнні цілі, які кинули проти неї майже всі народи світу і яких проти такої переваги виграти ніяк не було можна.

Розгляд мілітарних зол Галичини з 1919-ого року спро-

вадив нас осьтак зовсім непомітно з військової області в ділянку тогочасної галицької закордонної політики, бо осьде несподівано оказалось, що критика галицької стратегії сама по собі ще вистарчав, щоб найглибші правдиві причини нашої поразки проти Польщі відкрити.

(Продовження буде.)

Володимир Залозецький.

Прояви клясократичного світогляду в реформістичних течіях Західної Європи.*)

(Продовження).

V.

Вплив фашистівської ідеольгії в середній Європі і про- блески клясократичного світогляду у творах теоретиків- реформістів.

Фашистівський рух не остав без впливу на другі європейські нації, як про це найліпше свідчить німецький національно-соціалістичний рух.

Він зродився серед тяжкої кризи, яку тепер переживає Німеччина. З одного боку тяжить над нею економічний визиск побідної демократично-буржуазної Європи, себто інтернаціонального капіталу, — з другого боку інтернаціональний комунізм використовує подражання мас і розбиває з путра останки органічних основ націй.

В початкових стадіях розвою національно-соціалістичного руху тяжко сказати, чи він є дійсним ліком на ці всі внутрішні небезпеки.

Для нашого теоритичного перегляду реформістичних течій західної Європи він має значіння настільки, наскільки в нім пробиваються уже нині певні клясократичні стремління.

Італійський фашизм в своїй уже клясократичній фазі має на меті внутрішно переродити і внутрішно зреформувати італійську націю та італійську державу. В своїх перших проявах німецький національно-соціалістичний рух не проявляє в собі таких реформістичних стремлінь; — він взяв

* Продовжуємо цю статтю, написану в 1931-ому році для I-го Тому „Збірника Хліборобської України“, без істотних змін без уваги на те, що в міжчасі відбулися такі значні події як напр. націонал-соціалістичний переворот у Німеччині. (Замітка Видавництва).

собі примір в першій мірі з певних зовнішніх проявів фашизму, а іменно з його націоналістичних гасел. Ці націоналістичні гасла, які тішаться нині в Німеччині, загроженій ріжними інтернаціональними небезпеками, великою популярністю, видвигає, взоруючись на італійськім фашизмі, і німецький національно-соціялістичний рух. Ці націоналістичні гасла не є в більшій часті средствами для переведення глибоких внутрішніх реформ; вони є здебільша тільки кличами, з якими звертається національно-соціялістична партія до виборців в цілі їх позискання. Подібно мається з соціальними кличами.

Р. тій своїй першій фазі розвою німецький національно-соціялістичний рух є дуже подібний до початків італійського фашизму. Борба за владу, за провід стойть тут на першім місці, а не основне переродження та перереформовання нації з її нутра. І хоч цей рух в теорії є проти демократичного устрою, то на ділі опирається він, змушений до того обставинами, на партійно-програмових основах і кличах, чим він мало ріжниться від демократичних партій.

В борбі за владу, за позискання широких мас, не рішає тут поглиблена світогляду, внутрішне переродження на основі восприяття нового, лішого, шляхотнішого державного ідеалу.

Коли переглянемо 25 пунктів програми національно-соціалістичної партії, то окрім 25-ого пункту, де поруч парламенту домагаються національні соціялісти утворення станових та професійних палат, клясократичних течій не подибуємо.

Питанням будучності є, чи національно-соціялістична партія в Німеччині згодом склясократизується. В нинішньому виді, подібно як фашизм у своїх початках, вона клясократичним рухом не є. Також питанням будучності окається, чи вона зможе успішно опертися другим радикальним течіям, які нині підкопують основи національного істновання Німеччини (пр. комунізму).

В послідніх часах помічається уже певна діференціяція в національно-соціялістичному рухові на більш консервативний і більш радикальний табор. Зарисовуються нові угрупування, з яких згодом могли б скристалізуватися клясократичні ядра. Але поки що їх ще в проявах того руху не слідно. На подібних основах є оперта партія т.зв. *Heimwehr*-ів в Австрії, так що нею окремо займатися не будемо.

Сильніші чим в практиці політичних рухів є проблеми клясократичного способу думання в теоретичній літературі. Вона нині уже досить численна. На тім місці займемося тільки одним твором з клясократичною закраскою, залишаючи ряд других для пізнішого обговорення. Тим твором

є проба оформлення реформістичних державних стремлінь знаного німецького ученого соціольога Отмара Шпана під заголовком „*Der wahre Staat*“ (Quelle - Mayer 1921).

Праця Шпана має теоретично-науковий характер і є сильнішою в аналізі чим в синтезі сучасного змісту соціально-політичних, державних форм. Тому вона не вказує, яких практично-політичних засобів треба вживати, щоби ці форми реалізувати, і не збуджує ірраціональних хотінь чи образів, які одинокі можуть дану теорію перемінити в практику життя.

Вона головним чином дає об'єктивно-наукові підвалини, які можуть бути помічними в твореню нових державних форм, де є суб'єктивне творче хотіння до витворювання таких нових форм не тільки словами та літературою, а власним реальним життям.

Нинішнemu пануючому індивідуалістичному світогляду відповідає О. Шпан світогляд універсалістичний. Індивідуалістичний світогляд, що пробивається головно в ліберально-демократичному способі думання та в діялектичній матеріалізмі марксизму, полягає — на погляд О. Шпана — в переціненню індівідуума, яке вважається свободним, автарктним та духовно і матеріально необмеженим. Це обоготовлення нічим не обмеженого індівідуума довело до цього морального, громадського та політичного упадку, який проявляється в нинішніх пануючих системах.

Обмежити можна це »розперезане« індивідуум тільки чимсь загальним, понад ним стоячим, ідейним та універсальним. На полі громадсько-політичного життя такою універсальною ідеєю є певна означена політична універсальна ідеольгія, певний означений універсальний світогляд.

Таким універсальним світоглядом в громадсько-політичному життю є ідея станової держави (*Ständestaat*). На місце механічної координації по політичним правам рівних, а по способі заняття та продукції ріжних людських угруповань, яка є основою демократичного систему — наступає в становій державі органічна сполука по способі заняття, професії та продукції собі гомогенних становів — цехів, але з ріжними політичними правами, відповідно до їх специфічної ваги в цілому громадсько-політичному організмі. Отже на місце негомогенних сполук партійно-демократичних наступає гомогенне (однородне), отже органічне сполучення в станах — цехах. На місці вирівнювання по найнизшому типові, як в демократичному системі, становий лад опертій є на принципі цехової авторитетності та гієрархії. Рішають в такім системі заслуги, положені для стану-цеху, для громади, для держави. Тому становий лад державний є ладом гієрархічно-аристократичним, є пано-

ванням найвищих, найбільш заслужених і найліпших громадських типів.

Сам поділ на стани О. Шпан представляє так, йдучи з долини до гори:

1) Стан ручних робітників. Це є стан, який тісно звязаний потребами вітального життя.

2) Стан висших робітників, який ділиться на робітників творчої духової праці (звязаний не так із змисловово-вітальними потребами життя, як з висими духовими потребами).

3) Економічні провідники, які в господарсько-організаційнім життю є самостійними, але рівночасно творчими організаторами (вони звязані змисловово-вітальними потребами життя, але приймають участь також в духовім життю).

4) Державні провідники, творчі в морально (етично) організаційному зміслі (групу для себе творять військові та духовенство).

5) Найвищий духовий або учительський стан, котрий є в найвищім степені творчим.

В становій державі творять всі стани-цехи зовсім автономні окремі клітини, з яких складається ціла держава. «Станово зорганізована держава складається, як кождий організм, з організмів. Навпаки демократичний державний устрій складається з маси ріжнородних аморфних атомів, з собою тільки механічно повязаних».

Такого рода становова структура держави, яка полягає на автономності поодиноких станів-цехів, ріжниться від демократичної державної структури тим, що вона не централізована. Всі громадські справи вирішуються в кругі одноцільного, живого та безпосереднього відношення станових однодумців, — а не з центра якимсь механічним-бюрократичним апаратом.

Не улягає сумнівови, що сама структура станової держави О. Шпана, оперта на відродженню старого середновічного цехового устрою, має богато споріднення з типом клясократичної держави. Між нею і нашою, українською клясократичною ідеологією є вправді певні ріжници, — особливо в поділі і в способі того поділу на стани-цехи, які відповідають нашим, українським, клясам, — але коли помінемо ці ріжници, то все ж таки мусимо відмітити, що в основі станово-цехова структура держави зі своїм вертикальним, а не горизонтальним поділом відповідає духови клясократичної ідеології.

З того короткого зіставленя бачимо, що в реформістичних рухах західної Європи починають назрівати певні більш або менш ясно означені клясократичні ідеї. На перешкоді їх повного розвою стоїть все ще повоєнний хаос.

Буlob утопією думати, що цей реформістичний рух, який стремить до переродження і регенерації європейського людства, може відразу усунути гангрену, що проникла глибоко Європу. Його ще ждуть дуже тяжкі змагання і довготривала борба з розкладом завмираючої матеріалістичної культури.

З історії та традиції Землі нашої зродився ясний клясократичний світогляд, світогляд відмоложеня, оздоровлення, упіяхотнення та переродження мешканців тої Землі. І самозаховавчий інстинкт других націй шукає тих-же самих шляхів серед темряви повоєнної руїни. При тому в області творення цього нового світогляду Україна, презентована В. Липинським, випередила інші народи. І власне це, що ця українська клясократична ідея не є ідеєю занозичною з зовні, як це було з дотеперішніми українськими політичними ідеольгіями, тільки є ідеєю оригінальною, органічно вирішеною з підложа українського життя, — це отирає перед Україною можливість, якщо в неї стане досить сил, реалізувати ту ідею в життю, щоби будуча, внутрішньо склясократизована Україна вийшла серед інших народів на провідне місце серед неминучого вже в Європі і на наших очах грядучого універсального процесу клясократичного відродження народів Європи, особливо Східної Європи. В кругі східно-європейських народів судилася б годі будучий клясократичний Україні така універсальна роль, яку виконала напр. в площині демократичних і республіканських тенденцій світа XIX-ого століття Франція в силу того, що ці тенденції були в особливій мірі оригінальним твором і висловом революції в французькому життю в 1789-ому році і що ці демократично-республіканські потреби власного французького, життя покривалися з загальними, універсальними потребами всього тогочасного світу. Клясократизм дає осьтак Україні величезну історичну нагоду, — хто знає, чи не останню в історії України взагалі. Відбудові повоєнної руїни Україна має нагоду відограти в близьшій чи дальній будучності ту саму універсальну роль, що в нищенню старого ладу відіграла советська Москва, і ціле питання тільки в тому, чи український народ виявиться до виконання такого великого завдання дорослим. Відповідь на це питання буде правдоподібно вирішенаю такої чи іншої, доброї чи лихої, історичної судьби України на століття...

P. S. Стаття була викінчена ще в 1931. р. і зредагована бл. п. Вячеславом Липинським для I-ого тому «Збірника Хліборобської України». В міжчасі зайшли ріжні пересунення і зміни в руках, які були предметом аналізи цієї статті. Автор статті оставив її однак майже без змін, бо теоретичні

зauważеня — помимо більш або менш ярких клясократичних тенденцій в змінах обговорюваних рухів — свого значіння і до нині не стратили. З наведених повоєнних реформістичних рухів ще ніодин так основно не перемінився, щоби його з чистим клясократичним рухом зрівняти було можна. Зміни ці остають стеже все ще питанням будучності.

Прикладаючи наведені рухи до нашої політичної дійсності, ми мусимо все тяжити, що між нами і націями, серед яких ці рухи відбуваються, є основні ріжниці в тім, що ми є нині нацією недержавною, під час коли ці рухи з характером масово-психологічного націоналізму повстають серед націй державних, які мають при виконаню своїх політичних цілей таке знаряддя в руках, якого ми не посідаємо, а саме: механізм новочасного централістично-державного апарату. Через те богато дечого з того, що для націй державних в процесі їх клясократизації може бути — але тільки серед виїмкових обставин і як переходова фаза — прискорювальне — це для нас, які не лише не маємо державної машинерії, але й не маємо навіть того почуття територіальної (краєвої) єдності всіх мешканців нашої Землі, яке є для інших націй дуже часто чимсь самозрозумілим, може стати прямо погубним та убійчим, і сюди належить у найпершому ряді «націоналізм» найнизшої, племінної, масово-суггестивної породи, замісць націоналізму висшого. Державно-патріотичного типу, яким так глибоко передбачені твори бл. п. Вячеслава Липинського.

Недопустимі методи політичної боротьби.*)

Публичний виступ Вячеслава Липинського в осені 1930 на сторінках »Діла«**) проти п. Павла Скоропадського й його організації став приводом до затяжної боротьби між цією організацією і »Брацтвом Українських Класократів-Монархістів, Гетьманців«. Ми пишеписані члени »Брацтва«, ідучи за політичними завітами Вячеслава Липинського, зяговуємо серед цієї боротьби річево, що організація п. Павла Скоропадського не має ні по характері своєї »реальної політики«, ні по своїм методам нічого спільногого з вимогами, які ставлять до своїх визнавців ідеї В. Липинського, і що зза своїх внутрішніх неправд ота організація не може принести українському громадянству внутрі нічого крім остаточного політичного розкладу, а на зовні нічого крім компромітації української справи. До цієї-ж боротьби зневолює нас те, що організація п. Павла Скоропадського продовжує твердити в своїх агітаційних цілях, буцім-то вона »реалізує ідеї В. Липинського«, дарма, що своєю дуже своєрідною »реальною політикою« вона ці ідеї на ділі лише дискредигує й ширить про них серед українського громадянства цілком хибні уявлення. Тож однокою вимогою, яку ми до організації п. Павла Скоропадського ставимо, є, щоб вона ці свої практики занехала і, замісць ширити баламутства про ідеї В. Липинського, видумала собі якусь свою власну, оригінальну, політичну теорію, якаб дійсно »реальній політиці« отієї організації відповідала. Але даремно будоб шукати в наших працях якихнебудь особистих напастей проти членів

*) Шановних читачів просимо, щоб були ласкаві, для кращого зrozуміння цієї статті, запізнатися зі слідуючими публікаціями організації п. Павла Скоропадського і її симпатиків: »В. Липинський як ідеолог і політик«, Ужгород 1931, »Ідея на дійсність. (Збірка матеріалів та статей)«. Львів 1932, »Хліборобський Шлях«. Місячник. Львів, особливо чч. VI, VII—VIII, XII 1932. і ин. »Nova Zoria«, часопис, Львів, особливо чч. 72, 73, 74, 75, 1931, 83, 1932 і ин.

**) Гл. В. Липинський, Розкол серед гетьманців (лист до Редакції), »Діло«, щоденник, Львів 1930, чч. 216—224. Ця публікація була пізніше передрукована (з доданням нового матеріалу) в »Збрінику Хліборобської України« Том I, Прага 1931.

організації п. Павла Скоропадського. Коли ж цілій ряд постуників і документів цієї організації кидає особливе світло не лише на політичний, а й на особистий характер її діячів, то торкаємося цих справ, які лежать уже на межі між речевим і особистим, з мірою й достоїнством, щоби про особи отих діячів говорили самі факти їхніх чинів.

На наш гідний і чесний спосіб політичної боротьби відповідає організація п. Павла Скоропадського ось уже два з половиною роки в цей спосіб, що систематичними особистими напастями на Вячеслава Липинського і нас, його друзів, старається відвернути увагу від наших річевих закидів проти неї нищенням нашої доброї особистої слави в очах шануючого себе загалу, ширенням підозрінь і клевет проти нас, плюгавленям нашої особистої чести, лайками і повним крутійств і неправди представлюванням фактичних відносин, які були в першій гетьманській організації за життя Вячеслава Липинського в часі його співпраці з п. Павлом Скоропадським.

Сміло можна сказати, що так як бореться організація п. Павла Скоропадського проти нас, досі ще ніколи, навіть у хвилинах найгіршого упадку публичної обичайності й моралі, не боролася зі своїми противниками ніяка українська політична організація, — навіть большевики ні. На цей спосіб боротьби відповідати, ми вважали зайвим, і відсіль наша довголітня мовчанка в цій справі, без уваги на те, що сливе не минає ні одного місяця без »ванзейських« напастей на нас. Коли ж сьогодні за публичне напятнування цієї справи беремося, то робимо це для того, щоби в виду все численіших »ванзейських« публікацій проти нас наша мовчанка не могла бути ні тепер ні на будуче коментована навіть серед менше критичної частини українського загалу так, що ніби-то в отих напастях на нас може все таки вякісь — хоч-би й яка незначна — доза правди.

Річ неможлива повторити в межах хоч-би й як обширної статті всі ті особисті плюгавленя, які організація п. Павла Скоропадського досі вже вспіла кинути на Вячеслава Липинського і нас. Самого В. Липинського вона систематично знеславлює як божевільну людину, а його хрустально чесний особистий характер вона ставить під сумнів клеветою, що мотивом його виступу проти п. Павла Скоропадського й його помічників і сторонників були ніби-то безмежне амбіціонерство і злоба В. Липинського. Річ ясна, для чого вона це робить: адже як можна вірити закидам людини збожеволілої і в добавок навіть за часів свого душевного здоровля злобно-амбітної? Нас-же, які на заклик В. Липинського стали біля нього, ота організація систематично оклевечує як людей ніби-то позбутих усякої совісти й чести, спілких руїнників, ласих на те, щоби валити все, що по-

дорозі зустрінемо; словом зганьблює нас як ніби-то справедливі склубище злоби й низости, перед яким вона николи навіть «бере в оборону світлу память» того-ж самого В. Липинського, якого на інших місцях своїх публікацій лає таким-же самим злобним і »самозакоханим« амбітником і руїнником. До кого-ж із поміж нас вона може причепитися ще й окремо від інших, вона робить це нищенням нашої особистої віродостойності, подібно як ставить під сумнів віродостойність В. Липинського клеветою про його божевілля. Отже прозиває Володимира Залозецького »ногоричним інтригантом«, Николу Кочубея »безвільним нездарою«, Василя Кучабського »ласим на популярність демагогом«. Кого-ж із нас не може навіть при найгіршій своїй волі вже так таки ніяк зачепити, цього славить отак собі »простодушним« і »обманеним« як ось Михайла Савур-Ціпріяновича, або хоч принаймні »секретарем Імки« як ось Романа Метельського.

Так усіх нас »нівечить« організація п. Павла Скоропадського, як тільки може, без міри і без краю, а прикладом словника, якого вона при тому вживає, хай будуть деякі типічні місця з її останньої публікації »Ідея і дійсність«.

»Самозакохані політичні блазни«, так лається там на нас п. О. Скоропис-Йолтуховський, »... кидають знов і знов свідоцтва слабости Покійного — В. Липинського — на політичний ринок, щоби здобути собі охлап дешевої популярності на чужий рахунок. Притім, у своїм безмежнім самозакоханні супроводять вони ці свої по сутті паскудні вчинки такою самопевністю, таким накопиченням великих, гарних слів.... що люде сторонні, які не мали зможи пізнати цих панків зблизька, не можуть припустити, що мають тут діло з таким безмежним штубацтвом«. »Послухайте, що радив на такі, як оцей наші, випадки, коректний та вічливий таїнний радник-олімпієць Гете: ... „**Höflich mit dem Pack? Mit Seide näht man keinen groben Sack!**“ ... Не можемо допустити, щоби самозакохані галапаси ізза своїх дрібних і дурних амбіцій... топтали в багно те, що дійсно великого зробив Покійний«. »Брехнею і і блузніством є їх запевнення, що вони творять волю Покійного, коли вони втягають світлу память його в те моральне багно дрібних амбіцій та самолюбства,... яке для них стало сутью їх діяльності.« ... Ті політичні скункси... тільки брешуть і безчестять світле імя Покійного.« »Обовязки української пресової каналії виконують тепер »друзі« і »братчики«, »лицарі« і »моралісти«. »В життю не йде все гладко, та що коли в центрі організації загніздилися такі типи, як оці »братчики«.« ... »Репрезентативна« і всяка інша українська преса підтримує цей політичний балаган і цим блазнам гостинно відчиняє свої двері.« ... »Дзвони« поволі перетворюються на помийницю, переповнену еляборатами »братчи-

ків». «Ми як бачите знаємо дуже добре справжню вартість нахабства і перфідії злодія, який удає чесного і сам кричить: «ловіть злодія!»» «Колиби ми сказали, що пок. Липинський при всіх цих своїх вчинках був ще сповна розуму, то мусіли уважати його таким-же самим безсовісним брехуном і святопобожним обманцем, якими виявили себе тепер «братчики». Ось чому, оберігаючи світлу пам'ять Покійного, мусимо ми громадянству виснити, що недуга так підточила під кінець його життя сили його, що він дійно не зінав, що творив. Тут-же виявляється вся мерзотність поведінки «братчиків», які одиноко відповідають за всі ті моральні свинства, котрі вони, користуючи з байдужості укр. громадянства, називають «ублагородженням і умаєстизованням політичних методів», а за котрі, на всякий випадок, звалиють всю вину на вже неживого «друга» і «духового провідника»...»

Так виглядає «політична боротьба» організації п. Павла Скоропадського проти нас. Кожде слово цієї «боротьби» належить під суд, але ця організація знає, що нині немає піде такого суду, під який можна було поставити її «політичні» справи, — за віймкою суду здорової частини українського громадянства, яка повинна розсудити, чи хоче мати в своєму публичному життю «політичні» звичаї такого типу.

Річ це неможлива вичерпати теж і всі ті клевети, які організація п. Павла Скоропадського кидає на нас, щоби на цій неюж самою видуманій підставі наче на дійсних фактах основувати ціле оте особисте плюгавленя нас, про яке вище була мова. Хай-же тут буде згадано лише декілька з них клевет.

На який підставі — хай запигає українське громадянство — організація п. Павла Скоропадського сміє клеветаги на Вячеслава Липинського, що він зійшов з ума, признаючи публично, що зробив політичну помилку, коли допустив до повстання «української монархії» в особі п. Павла Скоропадського на еміграції, під час того, як ідея монархії може бути реалізованою Монархом лише в реальному вже існуючій державі, а всяка еміграційна «монархія» з її неминучими еміграційними «політичними» авантюрами є унеможливленням здорового розвитку монархізму і в слід за тим унеможливленням повстання реальної монархії на Україні в реальній українській державі? Від коли признання політичної помилки якимсь громадським діячем, та ще в добавок на вид таких речей, яких допускається в своїй «політиці» організація п. Павла Скоропадського, є доказом божевілля отого діяча? А які дані крім розриву Вячеслава Липинського з п. Павлом Скоропадським має організація п. Павла Скоропадського для сво-

їх нікчемних тверджень, що В. Липинський зійшов перед смертю з ума? — На якій підставі — хай запитає українське громадянство — організація п. Павла Скоропадського сперто клевече, що до розриву Вячеслава Липинського з нею ніколи не прийшлоб, колиб не »нашптуваня« Володимира Залозецького »душевно-хорому« В. Липинському? Хто з цієї організації чув ці »нашптуваня«? — На якій підставі — хай запитає далі українське громадянство — організація п. Павла Скоропадського оклевечує Василя Кучабського, про якого її дуже добре відомо, що він взагалі ніякою »акцією в Берліні« не займається? А клевече ось так в офіційному органі цієї організації »Хліборобський Шлях« ч. VI. 1932. п. Іван Гладилович, пишучи: »Своїми інтригами довели »братчики« до цього, що сьогодні опанували вони два органи, а саме »Мету« і »Дзвони«, які видаються за гроші Митрополита. Яким чином допустили до цього львівські чинники, що ведуть в імені Митрополита справу Укр. Католицького Союзу, — не розуміємо, бо публичною тайною є, що напр. акція п. Василя Кучабського в Берліні ніяким чином не дастесь погодити з ідеологією Католицького Союзу.« — Яка це є та »акція Василя Кучабського в Берліні«, яка ніби-то йде в розріз із ідеологією Католицького Союзу? — На якій підставі — хай і про це запитає українське громадянство — організація п. П. Скоропадського клевече тепер на Николу Кочубея, друкуючи таке: »Колиб у п. Николи Кочубея були дійсно прикмети »лицарськості« та порядність джентельмена, то він як відповідальний Голова Гетьманської Управи, колиб пан Гетьман дійсно був »поповнив злочин« в січні 1929 року мусів був з головства це в січні 1929 р. зрезігнувати; і не чекати, щоби його в грудні викинули за двері!«? А друкує таке »Ідея і дійсність« організації п. Павла Скоропадського, хоч дуже добре знає, що Никола Кочубей якраз з цього приводу не раз, а двічі подавав до демісії, і що той-же самий п. О. Скоропис-Йолтуховський, який є автором повисішої клевети, переконував тоді, в 1929-ому році, Николу Кочубея, що він не має права подавати до демісії і писав про це так: »Так же робити, як Ви робите (подаючи до демісії; примітка Видавництва), це не далеко од того, в чому Ви зовсім слушно обвинювачуєте Шемета: руїна нашої організації.«*) — На якій підставі — хай ще запитає українське громадянство — клевече тепер організація п. Павла Скоропадського, що ми, Володимир Залозецький, Никола Кочубей, Василь Кучабський, Роман Метельський і Михайло Савур-Ципріянович, — як пише п. О. Скоропис-

*) Гляди поміщену далі пояснячу записку Николи Кочубея в цій справі. (Замітка Видавництва).

Йолтуховський в »Ідеї і дійсності«, — »хмарою налітали на немічного хорого«, щоби спонукати Вячеслава Липинського до опублікування »будапештенської справи« п. Павла Скоропадського? — І вкінці хай запитає українське громадянство організацію п. Павла Скоропадського: На якій підставі вона оклевечує нас, вище названих п'ять осіб, як це робить там-же той-же сам п. О. Скоропис-Йолтуховський, просто як ніби-то обманців, які тільки чекали на смерть Вячеслава Липинського, щоб отий документ про »будапештенську справу« опублікувати на власну руку проти волі Покійного?*)

Клевети отсі й іхня ціль поставити під сумнів особисту вірідостойність осіб осьтак оклевечуваних говорять самі за себе. Але не досить лайок і клевет. Організація п. Павла Скоропадського поборює Вячеслава Липинського й нас ще й крутістями і неправдами що-до фактів, які відбулися внутрі першої гетьманської організації. В рямах розмірно невеликої статті годі не то вичерпати і спростувати, а хочби лише перечислити всі ці неправди, яких ціль тільки одна: замотати фактичний стан справ з часу співпраці Вячеслава Липинського з п. Павлом Скоропадським, і то замотати так, щоби в отому склубищу крутістей уже таки ніхто, хто в цих річах не приймав безпосередньої участі, не був у силі віднайти кінців.

Для прикладу торкнемося на цьому місці одних лиши крутістей організації п. Павла Скоропадського що-до т. зв. »будапештенської справи«. Ось що писав у цій справі проти нас не що-давно, а в червні 1932 в офіціяльнім виданні цієї організації »Хліборобський Шлях« п. Іван Гладилович: »Ми глибоко переконані, що інтриганство та клеветницька діяльність »братьчиків« вже в дуже короткім часі скінчиться великою їх компромітацією та черговим скандалом в нашому житті. Перед такою евентуальністю можемо тільки перестерігти заінтересованих. На інші брехні та клевети, які розсівають серед українського громадянства члени »брацтва монархістів-клясократів« у звязку з недугою Липинського й т. зв. »угорською справою« дала вже відповідь Гетьманська Управа в своїм офіціяльнім »Бюлетеню«. Не сумніваємося, що й чергові випади з цього боку зусігринуться з рішучою відповідлю та здемаскованням клеветників Гетьманською Управою.« — В »Бюлетеню-ж Гетьманської Управи«, на який покликується п. Іван Гладилович (ч. 12 з лютого 1931), поміщений слідуючий »Комунікат Гетьманської Управи« з 16. січня 1931: »Останніми часами невідповідальні чинники ширять проміж українським громадян-

*) Гляди поміщений далі лист Вячеслава Липинського до Василя Кучабського з 15. грудня 1930. (Замітка Видавництва).

ством баламутні чутки про заключення Ясновельможним Паном Гетьманом якогось договору з Угорським Урядом. В цілях правдивої інформації українського громадянства Гетьманська Управа заявляє, що ніяких договорів з угорськими офіційними, чи офіціозними політичними чинниками з одного боку, а Ясновельможним Паном Гетьманом, чи Гетьманською Управою, чи яким будь представництвом організованого Гетьманського Руху з другого боку не було заключено і не істнє. За Голову Гетьманської Управи:

0. Скоропис-Йолтуховський. С. Шемет.«

Осьтак першим крутійством організації п. Павла Скоропадського що-до »будапештенської« пригоди п. П. Скоропадського було, що вона в цілях »правдивої інформації українського громадянства« заперечила правдивість того, що така пригода взагалі відбулася, правда за підписом одного лише п. П. Скоропадського. Мало того! На підставі свого ж власного свідомого заперечення правди ця організація посміла оклеветати і Вячеслава Липинського і нас, осіб, яких твердженя про »будапештенську справу« п. Павла Скоропадського були правдиві, що ми є ніби-то »невідповідальними чинниками«, що »ширять баламутні чутки« і »інтригантами і клеветниками«, що сіють про п. Павла Скоропадського брехні! — Хай-же читач уже буде ласкати сам знайти із соковитого словника організації п. Павла Скоропадського — словника, якого приклади ми подали на вступі цієї нашої статті, — відповідні вирази на означення цього ґрекескового факту.

Коли ж після опублікування »будапештенської справи« Вячеславом Липинським у нашему »Збірнику Хліборобської України, том I.« дійсно вийшли і »велика компромітація« і »здемасковання клеветників«, але вийшли не для нас, як собі думав п. Іван Гладилович і йому подібні, тільки для організації п. Павла Скоропадського, і коли цій організації довелося мовчки признати, що вона своїми заперечуваннями в цілях »правдивої інформації громадянства« ширила свідомо неправду, бо »будапештенська справа« не є видумкою »клеветників«, а дневник п. П. Скоропадського не є фальсифікатом обманців, тільки в дійсності правдою, то організація п. Павла Скоропадського принялася за друге з черги крутійство, щоби замотати і затемнити справу. Вона взялася твердити, що ніби-то Вячеслав Липинський апробував »будапештенську« авантюру п. Павла Скоропадського!

На »доказ« цього організація п. Павла Скоропадського опублікувала в своїй »Ідеї і дійсності« факсиміле листа Вячеслава Липинського до п. П. Скоропадського з дня 20.III.1929. При цьому вона не подала друком тексту цього факсиміле, як це завше в таких випадках водиться, імовірно для того, щоб читачеви утруднити скон-

статування, що якраз цей лист Вячеслава Липинського доказує, що В. Липинський осуджував «будапештенську» авантюру п. Павла Скоропадського, і то осуджував так само суть «договору» п. П. Скоропадського, для якого В. Липинський уважав відповідним означенням слово «папірець», як і весь «будапештенський» напрямок «політики» п. П. Скоропадського, протиставлючи йому цілком іншу програму закордонно-політичної діяльності. А осуджував так різко, що в листі, писаному з куртуазією, належною людині, яку визнається Монархом, — а так тоді писав В. Липинський до п. П. Скоропадського в надії, що викликуванням у нього почуття монаршої гідності може ще вдастися змінити характер його особистої і політичної психіки, — осуджувати хибний поступок Монарха ще різкіше не можна.

Щоби уважний і вдумчивий читач, який уміє такі речі читати, міг про це на власні очі переконатися, передаємо друком, без найменших змін, текст отого факсиміле:

«Ясновельможний Пане Гетьмане!» — пише в цьому листі Вячеслав Липинський.

Прошу прийняти мою щиру і велику подяку за Вашого ласкавого листа і за груд, який Ви 'собі завдали. До глибини серця зворушили мене енергія і непохитність, з якими Ви, Ясновельможний Пане Гетьмане, Діло наше ведете. Вони повинні служити прикладом для всіх Гетьманців. Молю Бога, щоб Ваша тяжка праця увінчалась належним успіхом.

Ваші бажання розуміється будуть виконані. Але що мое життя все висить на волоску, то прошу Вашого дозволу спалити прилоги до Вашого листа, щоб вони не залишились на випадок моєї смерті.

Коли мова про дискрецію, то на мою думку було-б наявніще, щоб підписаний папірець не оставався на руках у третіх осіб і, в разі неуспіху справи, був якнайшвидше взятий назад. На це, Ясновельможний Пане Гетьмане, дозволяю собі особливо звернути Вашу увагу, бо як я зрозумів з Вашого листа, папірець цей ще не у Вас.

Про саму суть справи деякі думки вискажу Ніколі Василевичу, як він приде до мене. Поки що дозволяю собі повторити те, що я вже мав честь докладати Вам. Мені здається, що при сучаснім положенню крім Америки немає сили, яка в повні могла-б зрозуміти нас і бути по нашому боці, бо тільки Америці поки що потрібний сильний європейський Схід, але Схід не большовицький. Тому всю енергію, на мою думку, в справах загальних слід би звернути на Америку, а в справах Ваших особистих туди, де вони вже знаходять послух. Як би були созвучні нам

великоруські кола і як би спільно з ними почати акцію в Америці на платформі союза між сувереною Україною і Москвою, то може це найшвидче довело-би до якихось позитивних результатів.

Велика це для мене поміч, при моїх фізичних муках, приїзд Михайла Петровича. За Ваш ласкавий дозвіл на цей приїзд складаю Вам найсердечнішу подяку.

Прийміть, Ясновельможний Пане Гетьмане, запевнення моєї найглибшої пошани і незмінної віданості

В. Липинський в. р.[«]

Коли цей лист друкує тепер організація п. Павла Скоропадського на »доказ« того, що В. Липинський не тільки апробував »будапештенський« папірець п. Павла Скоропадського, а ще й за нього йому »подякував«, то треба приняти одне з двох. Або треба приняти, що ота організація спекулює на те, що український загал в настільки примітивний, що найуспішнішим »політичним« засобом серед нього є обманства, — або ж треба приняти, що самій організації п. Павла Скоропадського відповідають звичаї і обичаї такого типу, що принята між монархістами і Монархом куртуазія не є в відношенню до п. Павла Скоропадського на місці.* — А може слід навіть приняти і одне і друге?

Але не досить того! Ця організація п. Павла Скоропадського має в тій-же »будапештенській« справі під рукою ще й третє крутійство! Вона має чоло твердити, що ніби-то Никола Кочубей і Володимир Залозецький п. Павлови Скоропадському в його »будапештенській« імпрезі навіть помагали!

Хай-же тепер читач ще раз вищукає з богатого словника п. О. Скорописа-Йолтуховського відповідні означення і сам напіятнує це чергове крутійство, коли він дізнається, що цей-же самий п. О. Скоропис-Йолтуховський, який нині твердить, що ніби-то В. Липинський, Н. Кочубей і В. Залозецький були співвинуватцями того, що наробив п. П. Скоропадський у Будапешті, — цей-же самий п. О. Скоропис-Йолтуховський був сам крайно збентежений »будапештенським« поступком п. П. Скоропадського, як тільки про нього дізнався, і — під час того як В. Залозецький взагалі не був у »будапештенську« аферу п. П. Скоропадського втамничений — цей-же самий п. О. Скоропис-Йолтуховський був притягнений Н. Кочубеєм до того, щоби цю аферу »монарха« зліквідувати, і дійсно старався в

*) Гляди поміщений далі лист Вячеслава Липинського до Володимира Залозецького з 24. січня 1931. (Замітка Видавництва).

безпосередному порозумінню з Н. Кочубеєм і за згодою втасманиченого по-невчасі в цілу цю справу В. Липинського всю оту зовсім власновільно доконану «будапештенську» «акцію» п. П. Скоропадського ударемнити!

Але організація п. Павла Скоропадського має в одній і тій самій »будапештенській« справі кілька »тактик« нараз. З одного боку вона силується представити В. Липинського, Н. Кочубея і В. Залозецького співвинуватцями тієї агентури п. П. Скоропадського і викриє на цих у цій справі цілком непричесних людей: »Ось — мовляв — вони не є ліпші від п. П. Скоропадського!« З другого ж боку вона послугується ще одним — четвертим — крутійством в одній і тій самій »будапештенській« справі й має чоло робити нині з »будапештенської« дурниці п. П. Скоропадського, якої ще так недавно сама відпиралася, не будь що, а — »успіх української справи за кордоном!«

Видко, що п. О. Скоропис-Йолтуховський, який ще у 1929-ому році помагав В. Липинському і Н. Кочубею ліквідувати отої »успіх«, в міжчасі — не гальмований з того часу у виявлюваню властивої йому »політичної« натури пі. В. Липинським ні Н. Кочубеєм, — вже вспів отясти з себе до решти невідповідаючі йому погляди про політичну приличність і чесність, бо ось що він нині про цю справу пише в »Ідеї і дійсності«: »20. III. 1929. відповідає. Покійний — В. Липинський — горячою подякою »за труд, енергію і нещохітність, з якими Ви, Ясновельможний Пане Гетьмане. Діло наше ведете« (диви вгорі подане факсиміле листа). І було за що дякувати! Адже-ж поїздка Гетьмана до прем'єра, хоч зараз малої і бідої, але національно міцної держави, яка не має ніяких інтересів робити з якимсь скрітими цілями »українські народні уряди«, свідчить про якийсь зворот в політичних концепціях, про серйозне признання української справи справою міжнародної ваги, про хоч і неофіційне, але фактичне визнання української нації — нацією державною. Адже-ж граф Бетлен, сам монархіст, здавав собі дуже добре справу з того, що він перегратує не з першим-лівшим »представником суворенного народу«, а з дійсною персоніфікацією Українського Народу, з колишнім Гетьманом Всеї України... Колиби якогось нашого »репрезентативного« п. редактора прийняв підрядний урядовець того самого гр. Бетлена і сказав йому пару, нікого ні до чого ні зобовязуючих слів, то ми малиб нагоду тижнями читати великі передовиці про »великий успіх української справи...« З приводу переговорів П. Гетьмана з прем'єром Угорщини, переговорів, які незалежно до їх висліду, є фактом першорядної ваги при сучаснім лихім стані нашої справи, який чайже не ми, гетьманці, завинили. українська

пресова каналія стає в горду позу »оборонця прав українського народу« і галасує про зраду!... Якже низько оцінює такий тип нашу громадську опінію!»

Стільки п. О. Скоропис-Йолтуховський. І дійсно: »якже низько оцінює такий тип нашу громадську опінію«, коли він гадає, що ця опінія справді буде вважати »будапештенські« трансакції »персоніфікації Українського Народу« і запит, поставлений графом Бетленом цій »персоніфікації«: »скількою надо денегъ?« за зречення з прав України на українські землі — »фактом перипорядної ваги«, і »серіозним признанням української справи справою міжнародної ваги«, »визнанням української нації — нацією державною« та »зворотом у політичних концепціях Європи!«

Як зазначено було в І-ому Томі »Збірника Хліборобської України«, »будапештенська« справа п. Павла Скоропадського була опублікована як зразок »політичної« ментальності самого п. П. Скоропадського і його організації. Бо й дійсно: »будапештенцінами« є все, що ця організація робить, — і нічим іншим, як тільки зразком »будапештенціні«, є хочби й тільки-що зясовані крутійства цієї організації в справі »будапештенського« »договору« п. Павла Скоропадського.

В рамках розмірно невеликої статті годі перечислити всі потенційні »будапештенціні« цієї організації. Хай-же тут будуть згадані лише деякі з них:

По »будапештенських поборювала ця організація В. Липинського, оклевечуючи його »божевільним«, і по »будапештенських лайками, клеветами, неправдами і крутійствами поборює тепер нас. По »будапештенських вела вона одиночку інституцію загально-національного значіння, яку мала в своїх руках, — »Український Науковий Інститут у Берліні« —. і по »будапештенських інтригами, безголовям, глупотою і протекціонізмом цю для українського громадянства преважну інституцію розвалила й занапастила. По »будапештенських вигризла з цього Інституту« навіть таку п. Павлови Скоропадському аж до самозапереченя віддану і для його організації неоціненно заслужену людину як п. Дмитро Дорошенко, не згадуючи вже про »будапештенський« спосіб вигризання Володимира Залозецького з того Інституту, бо від організації п. П. Скоропадського чайже ніхто не може очікувати чесного і приличного відношення до її політичних противників. По »будапештенських послужилася ця організація виготовленою В. Липинським і Н. Кочубеєм анкетою гетьманського руху, і по »будапештенських компромітів тепер Україну й українську справу в Льондоні своєю »акцією« довкруг „Investigator“-а. По »будапештенських заперечила вона контакт, який був у п. Павла Скоропадського з масон-

ським рухом,*) і по »будапештенськи« обманула вона най-візначніші особистості українського народу в цій справі. По »будапештенськи« вкінці ця організація реактивувала тепер як свого члена п. Осипа Назарука, чим поставила «ванзейську» справу в тісний звязок з таким-же самим «реально-політичним» табором українського матеріалістичного опортунізму в Галичині на те, щоби своїм досвідченням, а загалом Українському достоту знаним пером ще й п. Осип Назарук на сторінках »Нової Зорі« оприскував Вячеслава Липинського і нас своїм у всіх каламарях уже бувалим атраментом. Не що-давно, а ухвалою »Гетьманської Управи« з 8. лютого 1930 (»Бюлетень« ч. 3. 1930) пп. О. Скоропис-Йолтуховський і С. Шемет викидали цього п. Осипа Назарука з першої гетьманської організації за те, що він »висловив по адресі всімі шанованого В. К. Липинського злобний, брудний і по сутті зовсім несправедливий наклеп, та одночасно продовжував де далі то все сприяннє вести свій часопис — »Нову Зорю« — в дусі противіння гетьманській ідеольгії«, і оті пп. Скоропис-Йолтуховські й Шемети заявили, що »наказують усім гетьманцям не вважати пана д-ра О. Назарука більше за гетьманця, як людину, що порушила основні вимоги організаційної солідарності й дисципліни і причинилася до незаслуженої кривиді і образи найбільш поважаного провідника гетьманського руху«. З того часу — видко — прийоми організації п. Павла Скоропадського вже вспіли цілком зідентифікуватися з вище означеними прийомами п. Осипа Назарука в одноцілі »будапештенщину«, бо на підставі сконстатування п. А. Монтрезора, що »перестало існувати те, що на думку Липинського, кидалоб тільки на його, Липинського, честь«, ці ж самі пп. О. Скоропис-Йолтуховський і С. Шемет свою ухвалу з 28. травня 1932 (»Хліборобський Шлях« ч. X. 1932) »вважають ухвалу з 8. II. 1930, дотично д-ра Осипа Назарука анульованою«, а пп. Іван Гладилович, Петро Шостаківський і Володимир Луцький »уневажнюють і вицофують« свою друковану в »Ділі« з 20. II. 1930 прি�людну заяву, якою боронили В. Липинського, і »Пана Д-ра Осипа Назарука просять прি�людно вибачити їм заподіяну йому тоді в громадянській опінії кривду...«.

Ми ніколи не перечили і тепер не перечимо, що між рядовими членами організації п. Павла Скоропадського є чимало особисто чесних людей, себто людей, які в своєму приватному життю ніколи ніякої незгідної з почуттям чести і гідності шкоди ні кривиді не заподіяли. Але на жаль ця приватна мораль отих осіб не стала

*) Гляди поміщену далі поясняючу записку Н. Кочубея про цю справу. (Замітка Видавництва).

ні їхньою публичною і політичною моралю, ні збирною моралю їхньої організації. Як уже хочби з усього вище зясованого неупереджений читач може сконстатувати, ота організація, керуючися в своїй публичній діяльності повним »наплескателством« на засоби, яких уживає, увійшла за відомом і волею самого п. Павла Скоропадського і за виконною готовістю пп. Скорописів-Йолтуховських, Шеметів і численних їм подібних »підданих« п. П. Скоропадського в стадію остаточного внутрішнього гниття. Проти »будапештенської« гнилизни отієї організації виступив був Вячеслав Липинський і проти неї виступаємо ми, його друзі, — і то виступаємо не крутістями, неправдами, клеветами й голословними лайками, як це робить організація п. Павла Скоропадського у поборюваню нас, тільки правдивим і безстронним, річевим, бо строго опертим на фактичних і документальних даних і тому нікого в особистому відношенню не кривдачим зясуванням фактів, одне лиш закидуючи особисто чесним приклонникам п. П. Скоропадського, які своїми іменами гнилизну їхньої організації прикривають: що їхнє сліпше партійництво ніяк не дозволяє їм пізнати, яку руїну вносить їхня організація в українське життя, розкладаючи політично і психічно останні рештки консервативнішого людського елементу серед українського народу, і що їхнє розуміння »монархізму« не лише робить їх цілковито нездібними прочистити й уздоровити їхню організацію, а й валить останні рештки всякої можливості, щоб колинебудь змогла ще на Україні повстати не то реальна українська Монархія, а хочби лише хоч будь яка реальна українська Держава взагалі.

Ніяка політична організація, яка небудь не була її внутрішна конституція, не може — якщо не хоче скінчити своє існування безславним внутрішнім гниттям — обійтися без якогось здіснювання засад правди, совісти і чести не лише у відношенню до своїх друзів, але й у відношенню до своїх ворогів. В особливій мірі 'відноситься це до організацій, побудованих на антидемократичних підставах шанування авторитетів. Бо під час того, як у демократичних організаціях все ж існує якась виборча громадська контроля, то в отаких авторитарних організаціях контролі зовсім немає і тому, якщо в них не ділає безупинно ніякий безоглядний внутрішній суд на підставі цілком надзвичайно твердих і безкомпромісовых законів моралі й відповідальності, — ці організації робляться з неминучою коечністю центрами гіршої »політичної« гнилизни, ніж навіть найбільш розложені демократичні організації.

І власне така незавидна й невідклична доля судилася

організації п. Павла Скоропадського з того часу, як усуненя Вячеслава Липинського й його друзів з неї знищило ділання всякого внутрішнього суду над п. Павлом Скоропадським і іншими «авторитетами» цієї організації. У всьому запанувала в ній «подвійна бухгалтерія», яка розділила ідею» від «дійсності», «засаду» від «тактики», «теорії» від «практики», «принципіальну політику» від «реальної політики», думку від слова, слово від чину, чин від совісти, совість від чести, честь від гідності й достоїнства. В цій організації вже від давна не ділає те, що по німецьки звуться „*Treu und Glaube*“, а по українськи правда, совість, добра віра і честь, які — якщо остають в силі не лише між приятелями, але й ворогами — дозволяють людям у їхньому публичному життю вірити один одному на слово і признавати факти навіть тоді, коли вони є для якоїсь людини, чи групи людей невигідні. Щож проте дивного, що ця сама організація п. Павла Скоропадського, яка на зовні блахманить людям очі, що вона ніби-то «реалізує ідею Вячеслава Казимировича Липинського», — «про себе саму», «для свого домашнього вжитку», в своєму нутрі стоять на тому, що «ідеологія В. Липинського» є «необовязкова» для її членів, бо вистарчить «вірувати в Гетьмана з 1918-ого року» і зрештою «визнавати» «ідеологію» п. С. Шемета, або п. О. Назарука, або п. А. Монгрезора, або покійного С. Томашівського — усе «ідеології», які є прямим і огвертим запереченням усіх навчань Вячеслава Липинського? І щож дивного, що ці самі «піддані» п. Павла Скоропадського, які публично у своїх виданнях ніби-то «розпинаються» за свого «суверена» й за всі «акції» і вчинки інших «авторитетів» їхньої організації, — в «приватних» балачках зловлюють і «суверенови» і «авторитетам» і «акціям» і навіть отверто признають, що своїми публичними писаними роблять «свинства» і «подлости»?) І що вкінці дивного, що хто мав колинебудь якенебудь відношення до організації п. Павла Скоропадського, а був настільки необережний, що не «зафіксував» перипетій цього відношення безулину «чорне по білому» на папері — а хтож робить таке, якщо панує сам себе і організацію, до якої належить? — цей може бути того певний, що зірвавши з цією організацією, впаде жертвою просто неймовірних перекручувань фактів з боку отієї «духом» пп. Скоропадських, Скорописів і Шеметів і їм подібних опанованої організації, як це й сталося з Вячеславом Липинським і нами, його друзями?

*) Твердимо це на підставі фактичних і документальних даних, які кождої хвилини можуть бути подані до загального відома. (Замітка Видавництва).

На тлі загального маразму організації п. Павла Скоропадського, який є тим більше відштовхуючий, що ховається за »ідеологію В. Липинського«, цитати з його творів і »призnanня християнської етики«, — на тлі цього маразму є зрозуміло, чому В. Липинський не міг у відношенню до організації, яка бореться всіми способами, занехати таку реч, як напр. опублікування »бурапештенської« справи. Організація, яка боролася проти В. Липинського такими нікчемними засобами як клевета про його »божевоління«, організація, яка ніодної справи, зза якої В. Липинський ввійшов був з нею в конфлікт, не представила згідно з дійсною фактичною правдою, організація, яка перша почала публікувати приватне листування В. Липинського, організація, яка після того, як В. Липинський поінформував був довірочно деяких українських діячів про оту »бурапештенську« справу, посміла заперечити істнування тієї справи, силкуючися зробили з нього ще й клеветника, — така організація дала своїми власними поступками повновласті Вячеславові Липинському опублікувати »бурапештенську« справу тим більше, що це не особиста її приватна справа п. П. Скоропадського, тільки справа політична й публична, бо компромітуюча всю ту першу гетьманську організацію, якої засновником був Вячеслав Липинський.

Нічим іншим не було врешті опублікування »бурапештенської« справи, як останньою спробою В. Липинського довести особисто чесних сторонників п. Павла Скоропадського до опамягання, що замісць підривати віродостойність В. Липинського клеветою про його »божевілля« і самі в себе вмовляти віру в цю клевету, вони краще зробили, колиби призадумалися, до чого веде їхню організацію її безсуд і беззаконня й її система »подвійної бухгалтерії« ядеї і »дійсності« і колиби вони замісць безчестити Вячеслава Липинського і нас, його друзів і визнавців згідності між ідеєю й дійсністю, принаймні попробували свою організацію оздоровити, чого не вдалося свого часу В. Липинському і що на нашу думку разагалі переросгає людські сили...

В червні 1933-ого року.

*Володимир Залозецький в. р. Никола Кочубей в. р.
Василь Кучабський в. р. Роман Метельський в. р.
Михайло Савур-Ципріянович в. р.*

Лист Вячеслава Липинського до Василя Кучабського з 15. грудня 1930.

Badegg 15. XII. 1930.

Дорогий Пане Василю!

Перш за все дозвольте обняти Вас за Вашу статтю! Цінного короткого вислову для свого від неї вражіння не знайду. Позатим до першої частини, крім кількох стилістичних виправок ніяких заміток не маю. Жду закінчення. Тільки не спішіть,*) бо це річ, що пишеться не для днів, а для років.

Тепер що до інших справ.

1) Лист до Шемета. — Дивний збіг обставин. Власне мав я писати, коли прийшла поча з Вашим листом з 13. б. м. Всім серцем тішуся, що думки п. Володимира, Ваші і мої так цілком зійшлися. Те саме хотів я Вам тільки що написати. Отже друга Ваша відповідь Шеметові, написана спільно з п. Володимиром -- прекрасна.

2) Справа »Д. Гетьм.« Кочубея. Відповідаю вже Вам, щоб не переривати листа, а Ви, розумієтесь, перечитаете п. Володимирові. Згоджуюсь, що як почне виходити »Гетьманець«, то орган Кочубея не потрібний. Що-ж до числа, що мало вийти з його справозданням з його головування в Г. Управі (там має бути порушена справа П. Руси) то здається він з причин фінансових не зможе його видати.

3) Тепер найважніше: Коли, де і як опублікувати дневник Ск-ого. Обміркуйте д. уважно мої проекти з п. Володимиром і нехай п. Володимир б. л. напише мені Вашу спільну думку, а такоже, розумієтесь, і п. Роман.

Розмови з Скоропадціною треба припинити як найшвидче. Для цього:

а) або покищо мовчати, щоб вона виговорилася, перше число »Гетьманця« випустити без моого Комунікату, без від-

*) Підкреслення і правопис оригіналу. (Замітка Видавництва).

гуків на нього, тільки з ідеологічними статтями, зазначивши вкінці, що мій комунікат і всі відгуки з приводу нього будуть поміщені в слідуючім числі, —

б) або, з огляду на те, що вони розсилають анкету і т. д., опубліковувати комунікат, відгуки, і дневник Ск-ого в цьому першому числі, тим більше, що друге не скоро випустимо.

Жду відповіди В., що Вам всім видається більше доцільним — чи перше, чи друге. Як? Моя думка; **не** публікувати дневника Ск-ого сенсаційно, окрім о. Сред позбавлених здебільшого почуття Землі (держави) Наддніпрянців сенсація виклике протилежний ефект: »продав, значить має гроші, отже до нього«. Мій проект: Пан Михайло, якому відома вся моя переписка, напише чисто **річеве**, без тіни полеміки, спростоване найважніших неправд їхнього »Комунікату«, і в тім числі подасть дневник Ск-ого, на гій підставі, що як вільно Ск-ому публікувати в комунікаті Скорописа мої приватні листи до нього, так само вільно і мені передати його приватні листи до мене для публично ужитку п. Михайлова. Тим самим буде пояснено, чому досі не порушувалась ця справа і буде пояснена головна причина бадегської умови, як мое бажання покласти кінець отаким неповажним, компромітуючим, штубацьким авантюрам, і чому я виступив проти Скоропадського, коли він бадегську умову зломав і тим відобразив мене переконання, що він далі блазенств каригідних робити не буде.

Отже жду погляду всіх Вас на цей проект.

4) Всім серцем тішуся з Вашого семинаря, відчитів і робити серед молоді. І справді нехай доля обереже нас від заскою популярності. Коли вже маю статті Вашу, п. Володимира і п. Романа — пишу завтра до Жеребка. може він нам поможе видати якнайвидче нашого »Гетьманця«. Це покищо найважніше.

Не пишу більше, бо сил фізичних д. мало, а роботи богато. Вірю, що все ненаписане — відчуєте.

Найсердечніше Вас здоровлю, Дорогий мій Пане Василю.

Ваш **В. Липинський** в. р.

P. S. Повертаю листа Шемета, а копію листа до Кочубея відօплю пізніше, бо вона мені може бути потрібна, коли писатиму до Кочубея.

Замітка Видавництва: На запит В. Липинського в справі форми опублікування дневника п. П. Скоропадського за-пропонували В. Залозецький, В. Кучабський і Р. Метельський після спільноти наради, щоби цей дневник опубліку-

вати в найменше сензаційній і полемічній формі з усіх можливих, а саме: мимоходом у замітці Видавництва до того місця »Комунікату« В. Липинського, на якому є мова про самовільні політичні кроки і акти п. П. Скоропадського, за які не несе ніякої відповідальності ніхто крім нього самого. Листи записаних осіб у цій справі знаходяться в архіві В. Липинського і зможуть бути — відповідно до волі Покійного — опубліковані разом з іншими документами цього архіву в речинці, означеному завіщанням В. Липинського.

З листа Вячеслава Липинського до Володимира Залозецького з 24. січня 1931.*)

2) Справа моого листа до Скоропадського про Будапешт. Отже привівши до порядку всю свою кореспонденцію я знайшов таке:

а) Листа і дневник Скоропадського привіз мені з Берліна п. Ципріянович дня 19. Марта 1929. р. (лист датований 16. III.).

б) В реєстратурі висланих листів значиться у мене під датою 20. Марта: лист до П. Г. і до Н. Кочубея. Копії цих двох листів у мене нема ось з яких причин: 1. Скоропадський вимагав повної тайни в цій справі, навіть перед п. Ципріяновичем; 2. не хотів, щоб про цю справу писалось почтою. Тому ці два листи я не міг подиктувати п. Ц-чу, ані писати в них докладно про справу з огляду на пошту. Листи були короткі і так загальні, що копій я не вважав потрібним залишати. Пригадую собі точно, що в обох листах (де більше, а де менше широко — не пригадую) я зазначив, що прислане мені міняє зasadничо цілий курс нашої закордонної політики. Бо досі ми стояли на принципі оборони Сходу при помочі сильної Української Держави, а тепер ставимо цю державу до послуг тих, що хочуть ослабити Схід. Позаяк всім відоме було мое непримириме становище в цій справі, то я не вважав потрібним поясняти, що цим самим договору я не одобрюю, тим більше, що про договір, яко такий я з вище згаданих причин не міг писати. Щоб осолодити цю гірку пілюлю захопленому своїми «успіхами» Скоропадському, я почав листа із звичайного конвенціонального компліменту, що за його клопоти і поїздки ми йому дуже дякуєм, але і т. д.... Використовувати

*) З обширного листа В. Липинського до В. Залозецького з 24. I. 1931 поміщуємо тут лише середу чу його частину, яка має відношення до „будапештенської справи“ п. П. Скоропадського. Приводом до цих вияснень В. Липинського було те, що ванзейці стали розпускати чутки начебто п. П. Скоропадський мав листа від В. Липинського, в якому цей „одобрює будапештенський договір і дякує Пану Гетьману за нього“. (Замітка Видавництва).

оцей конвенціоналізм в формі »подяки« за договір можуть тільки канзейські дурісвіти. Це так само, як-би хтось прогендував до шляхетства на тій підставі, що якийсь чесний чоловік затитултав його »волы'єборене гер«, або хтось свої права на пошану опирає на заголовках листів: »високоповажаний пане«.

в) На лист Скоропадського з д. 16. III. і на його дневник я зміг відповісти тільки тоді, коли приїхав до мене Кочубей в Маї. Перед тим, тоб-то між 20. III. і приїздом Кочубея, я до Скоропадського за винятком великої по-оздоровлення, висланого 2. Мая, не писав. Коню складеного тоді з Кочубеєм протоколу долучаю. В цьому прогоколі будапештенській справі присвячений пункт третій, розмірно короткий,*) бо ми обидва з Кочубеєм сходились в негативнім відношенні до цього договору і я не погребував своїх поглядів ширше прогоколувати, будучи певним, що їх Кочубей Скоропадському точно передасть, що він і зробив при передачі цього протоколу. Отже на будуче майге це все на увазі, коли зайде мова про цю справу.

з) Щоб в разі погреbi Ви мали дневник Скоропадського під рукою, посилаю Вам його копію, яку прошу бережіть добре.

4) Про листи, які переслав Кочубей через мої руки и. Романові, Ви вже від пана Романа знаєте. Там були цікаві подробиці що до договору, які Вам в виписці посилаю. З цеї виписки видно: що Скоропадський первісно підписав такий договір, про який він пише в своєму дневнику; що потім цей договір був виправлений Кочубеєм і що переляканий Скоропадський обміняв свій перший до-

*) Це місце протоколу звучить так:

III. Относительно извѣстнаго П. Г. договора, то В. К. считаетъ, что, если договоръ этотъ до сихъ поръ не реализованъ*), то оригиналъ его крайне необходимо взять обратно изъ чужихъ рукъ и уничтожить вмѣстѣ со всѣми копіями такъ, чтобы отъ договора этого не осталось бы слѣда, ибо его опубликованіе когда нибудь можетъ повлечь за собою для настѣ крайне тяжелыя послѣдствія. Копію, присланную В. К-чу П. Г. онъ возвращаетъ назадъ Н. В. Кочубею съ просьбой передать П. Г. и въ дальнѣйшемъ уничтожить.

а) В. К. считаетъ, что всякие оригиналы подобныхъ договоровъ ни въ коемъ случаѣ не могутъ выдаваться на руки частнымъ лицамъ и посредникамъ и должны подписываться одновременно договаривающимися сторонами.

б) На будущее время В. К. считаетъ необходимымъ чтобы П. Г. въ подобныхъ случаяхъ всегда бралъ съ собой Голову Гетьманской Управы.

(Примітка В. К. Липинського під текстом протокому для В. Залозецького: *) Скоропадський все підкresлював, що договір цей не реалізований, тоб-то, що він ніяких грошей від Мадярів не одержав. Тому то і вставлена тут ця фраза: якщо не реалізований, то забери-ж його назад. В. Л. (Замітка Видавництва).

говір (що зберігався в руках маклера) на договір виправлений Кочубеєм; що цього виправленого договору Мадяри розуміється не підписали, але його назад не повернули; і що в цілій цій справі вагу має не стільки сам договір, скільки дневник Скоропадського, малюючий його повну політичну безхарактерність.

Поясняючі записки Николи Кочубея.*)

I. В справі „будапештенського договору“ п. Павла Скоропадського.

Подорож п. Павла Скоропадського до Будапешту в січні 1929 була вирішена без всякої згоди Ради Присяжних і не могла бути апробована Радою Присяжних з тої простої причини, що вона в той час не функціонувала, бо п. С. Шемет бойкотував її та Вячеслава Липинського, ізза чого весь час стояло на порядку дня або піддати п. С. Шемета під суд, або розпустити гетьманські організації. Думка про цю подорож зародилася у того пана (чужинця), якого п. П. Скоропадський іменує в своїм дневнику »п. А.« і який — як висловлюється в цьому ж дневнику п. П. Скоропадський — «маклерував» з »п. В.« (теж чужинцем) цю подорож.

Як Голова Гетьманської Управи я настоював, аби ця подорож відбулася з моєю участю. Аргумент мій був, що той, від якого залежить остаточне рішення (п. П. Скоропадський), не може сам втягатися в переговорах і ставати під прямий удар другої сторони. Причиною моїх вимоги була необхідність здіржувати п. П. Скоропадського від «скаканя в гречку», як то він сам любо про себе й свої власновільні підприємства висловлювався.

*) Можна лише дивуватися, як злоба й глупота людська може спонукати людей — як це діється з підданими п. П. Скоропадського — забувати, що поза їх інсінуаціями і пасквілями, якими вони поборюють клясократично-монархічний рух, існують неоспоримі фактичні і документальні дані. Те, що не було в Брацтва Клясократів-Монархістів охоти їх досі опублікувати, не означає — як то думають пп. Скоропадські, Скорописи, Шемети та Монтрезори і їм подібні, — що ніби-то фактичні дані позабуті, а документальні загублені. Нечуваним нахабством цих нанів я змушений вже тепер ознайомити українське громадянство з дійсним перебіgom подій. Тут-że мушу попередити вище названих нанів, що маю досить фактичних і документальних даних, аби примусити їх сидіти тихо. Але я настільки певен, що вони самі виявлять з часом своє лицезріння, що знищать, що резервуру оті дані не для повалення негідних керманичів організації п. Павла Скоропадського, тільки для академічних, історичних споминів, які підготовляю до друку. Якщо-ж вище означені панове продовжатимуть вводити українське громадянство в блуд, а споминів не вдасться мені видати в близькому часі, то відповідати їм буду не полемікою, яка є безнадійна з круглямі, а опублікуванням даних, під якими стоять підписи самих отих панів і які тому без коментарів стверджують неправду їхніх сьогоднішніх тверджень. Н. К.

Ці мої вимоги не зустріли співчуття з боку п. П. Скоропадського, бо він не мав ніякої охоти взяти себе. Також і п. А. — треба думати — побоювався за свою «маклерську» акцію. Словом усі мої заходи розбилися на тому, що немає ніяких коштів на мою подорож, тим більше, що і п. П. Скоропадський сам їде на конти п. А. дякуючи «жертвеності» останнього.

В «Бюлетею Гетьманської Управи» пп. С. Шемет і О. Скоропис-Йолтуховський оповістили пізніше всім гетьманцям (тоді, коли вони ще укривали «будапештенську» аферу), що ніби-то п. П. Скоропадський мав цінні звязки в певних мадярських кругах. Отже мушу на цьому місці ствердити, що це єсть неправда. Ніяких звязків п. П. Скоропадський не мав і тому міг рахувати побачити лише знайомих пана В., який зазвавши до себе п. П. Скоропадського, брався так би мовити впровадити п. П. Скоропадського в мадярський світ.

В час перебування на Угорщині ніяких відомостей від п. П. Скоропадського не було, і тільки на слідуючий день по повороті п. П. Скоропадський ознайомив мене зі змістом договору. Це було в його кабінеті в Ванзее. По прочитаню договору розмова була буквально слідуюча: «Цей договір недопустимий по суті й формі. Треба сьогодні ж взвізти п. Скорописа, аби вирішити, як бути.» На це п. П. Скоропадський дослівно: «Іншого вони не згодяться підписати.» В підписаній-же п. П. Скоропадським редакції договору стояло, що (хай п. П. Скоропадський витягне цю редакцію з своего архіву та її опублікує) Угорщина визнає права п. П. Скоропадського на стіл у будучій Україні і дає йому гроши. За те п. П. Скоропадський визнає права Угорщини на всі українські землі в кордонах 1914-ого року. Отже обмін українських земель за визнання особи претендента та грошеві засоби. Весь зміст договору в такій формі, яку принято давати маклерам та посередникам. Про права України ані слова.

З прикладів минулого я знов, що там, де замішані грошеві справи, там п. П. Скоропадського переконати не можна. Так і тут я зрозумів, що ніякі аргументи не допоможуть. Але часу гаяти не можна було. Тому зараз-же повстав у мене плян: 1. Грубо кажучи, налякати п. П. Скоропадського тим, що про такий договір мусить бути негайно повідомлені гетьманські організації і в слід за тим прийдеться нести неминучі консеквенції цього; 2. примусити таким чином п. П. Скоропадського дати згоду на перероблення договору; 3. зредагувати договір на ново в такій формі, аби він був з боку форми приличний і рівночасно був по змісті для Угорщини не до приняття, і щоби в цей спосіб зробити всю будапештенську подорож п. П.

Скоропадського без предметовою. Умовою успіху цього пляну було провести його так, аби п. П. Скоропадський не зрозумів, що тим самим падає всяка надія на субвенцію від Угорщини.

Я добре розумів, що поступаючи так і переробляючи договір, я тим самим беру і в позитивному відношенню і в негативному на себе відповідальність за те, що було зроблено п. П. Скоропадським без мене і проти моєї волі. Але іншого виходу не було: треба було покутувати за ту основну помилку, що п. П. Скоропадський взагалі був памічений Вячеславом Липинським до персоніфікації українського монархізму в надії, що п. П. Скоропадський зрозуміє потребу регабілітувати себе за виявлену ним у 1918-ому році малодушність і сакраментальний опортунізм, та помилку, що п. П. Скоропадський взагалі був притягнений до клясократичної організації всупереч об'єктивним даним,* — і треба було — як довго було можна — рятувати ім'я п. П. Скоропадського як Гетьмана, хоч-би й проти його волі і невіть несвідомо для нього.

Зараз після розмови з п. П. Скоропадським я повідомив по телефону п. О. Скорописа-Йолтуховського про те, що договір у неможливій формі, але свого пляну йому не висловив. Було це необхідно тому, що була ще одна величезна трудність, а саме: провести діло так, аби не зачепити

*) Про діяння, п. П. Скоропадського в 1918-ому році і про його півніще послідовне руйнування організації У. С. Х. Д. буде мова в моїх споминах. Тут згадаю лише факт, що я, знаючи з досвіду 1918-ого року, що таке уявляє з себе п. П. Скоропадський, згодився на визнання п. П. Скоропадського лише завдяки аргументові Вячеслава Липинського, що в умовах української дійсності треба, щоби було заняття місце Голови Держави, за яке ріжні отамани радо перегризуть один другому горло і знищать до щенту всі живі і здорові початки на Україні. Від п. П. Скоропадского вимагалося лише гідного презентування але не вимагалося політичної активності. Визнавши цю необхідність, я всеж таки вважав своїм обовязком попередити п. П. Скоропадського, що визнаю його лице тому, що думаю, що організація У. С. Х. Д. зуміє накласти своє рішуче вето включно аж до усунення самого п. П. Скоропадського, якщо у нього коли зявилася охота повторити 1918-ий рік, а не його регабілітувати. Це я заявив я п. П. Скоропадському в розмові в Києві біля Райхенау під час первого після приняття Статуту У. С. Х. Д. побуту п. П. Скоропадського в Райхенау у 1921-ому році. Особисто я не тільки вважав за потрібне це висловити, але й мав на це право, бо під час противгетьманського повстання в 1918-ому році я — перебуваючи в Києві біля п. П. Скоропадського — без уваги на те, що я тоді отверто висловлював п. П. Скоропадському мое негативне відношення до його слабодушного поведення, його небажання боронити Державу з ризиком власного життя і його проголошення федерації з Росією, я єдиний і одинокий в гетьманському однострою і при зброй був коло гетьманського будинку, аби боронити ще і рятувати з Боюкою помічю та, що ще можна було боронити і рятувати: честь гетьманського престіжу, під час того коли сам п. П. Скоропадський не повідомивши про це нікого вже склався був у чужинців, обернувшись з Гетьмана в пана П. Скоропадського. Н. К.

пити авторського самолюбя п. О. Скорописа-Йолтуховського, бо в гі часи його відношення до мене було таке, що годі було мені сказати про біле — »біле«, аби він не сказав »чорне«.

На зібранню, в якому приймали участь пп. П. Скоропадський, О. Скоропис-Йолтуховський і я (в ті часи п. С. Шемет був з нарад виключений за те, що бойкотував Раду Присяжних), було вирішено, що договір греба переробити і що п. П. Скоропадський повинен негайно вийхати, щоби знайти пана В. та стару редакцію договору обміняти через нього ча нову.

Остаточна редакція була доручена мені. За ніч праці вона була скінчена. Сформульована була ця нова редакція так: Угорщина визнає права Української Держави на всі українські землі, в яких державах вони нині не знаходилися (малося на увазі Польшу і Румунію), а за те п. П. Скоропадський визнає права Угорщини на землі в кордонах 1914-ого року. Таким чином замісць обміну території за визнання особи п. П. Скоропадського і за гроші був введений принцип *réciprocité*, себго взаємності, під який підписатися можуть лише уже існуючі держави. Хоч і така форма мала негативну сторінку, якою було приняття на себе права обмінювати одні українські Землі на другі, — але ця форма мала теж і позитивну сторінку, бо договір отримував такий вигляд, який мають тисячі договорів між існуючими державами, а крім цього — що в даному разі було найважніше — ця форма була така, що всяка можливість згоди зі сторони Угорщини була існо виключена. Грошеваж справа була в цій новій редакції взагалі виключена з самого тексту договору й була перенесена в окремий анекс, який таким чином ставав незалежним від терitorіальної справи.

Цей новий договір взяв п. П. Скоропадський з собою і десь в маєтку пана В. біля Кельну обміняв його на старий.

Для мене справа здавалася зліквідованаю, і залишалося іші тільки завдання, цей договір, після відмови Угорщини, одержати назад і його знищити, щоби з »будапештенської« пригоди п. П. Скоропадського не остало ніяких документів у чужих руках. Сам п. П. Скоропадський у свою захопленю своєю »акцією« не зрозумів, що цей новий договір не до приняття для Угорщини, і продовжував покладати на нього надії, але це мене мало турбувало тим більше, що я вирішив подати себе після закінченої ліквідації »будапештенської« справи до демісії (що теж і було мною зроблене).

Але тут сталася ще одна несподіванка, яка примусила мене не чекати. Одного дня п. П. Скоропадський заявив мені, що не маючи терпцю чекати на угорський підпис

під договір, він передав копію договору пану А., аби цей пошукав, чи не можна вже зараз одержаги під цей договір гроші в Німеччині. Оскільки перше видання договору було в неможливій формі, осільки ця нова «акція» п. П. Скоропадського, якою він пробував не то заставляти свій «будапештенський» договір ніби якісь цінні папери, не то продавати інформацію про нього, — це вже була просто нечувана річ, що свідчила про якусь просто сакраментальну обмеженість п. П. Скоропадського. Почувши це, я зарузв поставив п. П. Скоропадському вимогу негайно взяти від пана А. копію договору назад, а сам зателефонував до п. О. Скорописа-Йолтуховського, аби він приїхав тогож вечера з Берліна до Ванзее, і зясував йому коротко, в чому справа. »Розуміється приїду«, відповів п. О. Скоропис-Йолтуховський: »біда з цим Гетьманом!«

Не глядючи на настоюваня негайно повернути договір, він був повернений паном А. щойно на другий день, уже після того, як один з визначних урядовців одного міністерства, ознайомившися з цим документом, відповів, що під цей договір ніяких грошей видаги не можна...

Замісць сипати лайками, лішче булоб, коли п. П. Скоропадський опублікував: 1. Перший ним підписаний договір, 2. другий та 3. ту частину свого дневника, яку він укрив від В. Липинського і з якої видко, якого роду »звязки« були у п. П. Скоропадського на Угорщині. Всі заяви про те, що ніби-то це неможливо з огляду на таємність, не мають ніякої підстави, бо цей договір не є ніякою офіційною особою Угорщини підписаний і залишився в стадії підписаного тільки самим п. П. Скоропадським акту і тому в стадії приватного підприємства п. П. Скоропадського і пп. А. і В., при чому роля пана В. зводилася тільки до того, що він виєдав побаченя п. П. Скоропадського з представником Угорського Уряду.

Тепер що-до листа з »подякою« Вячеслава Липинського. Як з нього видко, я мав їхаги до В. Липинського, щоби зясувати йому справу, бо тільки так можна було приняти те або інне рішення. Тимчасом договір і частина дневника п. П. Скоропадського були надіслані В. Липинському самим п. П. Скоропадським. Алеж Вячеслав Липинський одержав на руки другий, мною вже перероблений, договір у приличній формі, а про існування першого, зробленого в Будапешті самим п. П. Скоропадським, він зовсім не знав, як теж і не знав про вжиток »договору«, зроблений п. П. Скоропадським у Німеччині. Одержавши цей другий договір, В. Липинський бачив, що він є зредагований у приличних формах взаємності,

себто в формі, яка тим самим визнавала рівність між сторонами, а саме рівність не між п. П. Скоропадським і графом Бетленом, тільки між істнуючою вже Угорщиною і щойно будучою Україною, при чому грошева справа оставала другорядною. Коли Б. Липинський знав текст першого договору, то напевно «подякував» би п. П. Скоропадському зовсім інакше! Але й так Б. Липинський — як це з його листа виходить цілком виразно — уважав цей договір — навіть в його другій, приличній, редакції — справою останніми компромітуючою, що — дуже добре бачучи це, що такого договору Угорщина ніяк приняти не може, — з натиском настоював на тому, щоб цей договір «в разі неуспіху справи» під ніякою умовою не оставав в нічій посторонніх руках, і рівночасно повідомляв п. П. Скоропадського: «про саму суть справи деякі думки вискажу Николі Васильевичу (Кочубею) як він прийде до мене».

Властивоюж метою листа Б. Липинського не було «дякувати» п. П. Скоропадському, тільки відвернути увагу п. П. Скоропадського від Польщі, з якою порозумітися радив граф Бетлен. Вважав він потрібним це зараз-же зробити тим більше, що знав, що приватний дорадчик п. П. Скоропадського п. С. Шемет мав осьякий дословний погляд про взаємовідносини до Польщі: «Думаю (писав він, при чому тут залишаю правопис оригіналу), нам прийдеться звернути увагу **на** кола Пільсуського в Польщі і робити заходи*) аби знайти з ними якийсь, хоч би нещирій з їхнього боку (підкреслення мое. Н. К.) компроміс. Пільсудчики бо активні і мають до своєї роспорядимости цілу державу... Монтрезор пише про абсолютну ворожість правлячих і впливаючих тепер в Польщі кол. Але ж ми нічого не зробили досі, щоби когось там на свій бік пригорнути.» Зрештою Вячеслав Липинський зазначав, що свій остаточний погляд він вискаже щойно після моого приїзду до нього, поки-що підкреслюючи лин, що «папірець» треба знищити. Ось і вся «подяка»...

До свого приїзду я не інформував Вячеслава Липинського про дійсний стан річей з двох причин: По перше, стан здоровля Б. Липинського був такий, що я не хотів визивати бурі не маючи змоги бути присутнім у Бадегу і втягаючи Б. Липинського таким чином в листування. По друге, я знав з досвіду, що листуванням годі як слід вияснити ніякої справи, отже й тут не можна буде всього вияснити.

Після моєї подорожі до Бадегу мається з розмов

*) Ці заходи й робить „Хліборобський Шлях“. Гляди статті „дискусійні“ напр. в ч. 11 і 12 (з 1. і 15. червня 1933), або в числі з лютого 1932, як теж писання п. А. Монтрезора, поміщувані в цьому тижневнику. (Замітка Видавництва).

між мною і В. Липинським таке запротоковане рішення: 1. Негайно взяти назад і знищити договір; 2. на будуче ніяких розмов п. П. Скоропадському не вести без присутності Голови Гетьманської Управи Н. Кочубея.

З наведеного ясно, як розумів свій лист з 20. III. 1929 В. Липинський та що означала його куртуазна «подяка». Чому в той час В. Липинський ще не зірвав зносин з п. П. Скоропадським, — це буде мною описано в моїх споминах.

Що-до слова, даного п. П. Скоропадським Вячеславові Липинському в пізніці т. зв. Бадегській умові, а саме: що п. П. Скоропадський зобовязався ним радитися в кождій справі з В. Липинським як зі своїм одиночим дорадником, то, що це слово було в ній дане і що воно було вправді неофіційною, але на ділі головною її частиною, досить відмітити, що сам п. П. Скоропадський це після свого повороту оповістив і на цій підставі отримував лише він один право листуватися на далі з В. Липинським. Цього факту п. П. Скоропадський не може сам заперечити і тому він при пізніших заперечуванях цього його зобовязання все ж не посмів перечити сам, тільки укрився за свідомо неправдиві спростовання інших: пп. О. Скоропис-Йолтуховського і С. Шемета. Слово він дав і цього слова не додержав.

Накінець ще одна справа, а саме: моєї відповідальності як тогочасного Голови Гетьманської Управи.

П. О. Скоропис-Йолтуховський, який все дуже добре знає, і п. О. Мельник, який нічого не знає, зволять у їхній «Ідеї і дійсности» твердити, що — «цих лицарів і моралістів знаємо не від нинішнього дня, знаємо зі співпраці і кажемо, що колиб у п. Николи Кочубея були дійсно прикмети лицарськості та порядність джентельмена, то він як відповідальний Голова Гетьманської Управи, коли би Пан Гетьман дійсно був поповнив злочин в січні 1929 р., мусів був з Головства ще в січні 1929 р. зрезігнувати! І не чекати, щоби аж в грудні викинули за двері.«

Отже якраз тоді я й подав демісію, і на запит п. П. Скоропадського, чи роблю я це персонально проти нього, я відповів: «Не проти Вас, а проти того, що Ви робите.« I той-że пан О. Скоропис-Йолтуховський моралізував мене тоді, що я не маю права відходити, бо немає ким мене замістити, і що я цим відкриваю шляхи «студентам, які нічого неварті». Чому я тоді ще затримався, була лише одна причина: вимога Вячеслава Липинського: «Це твій хрест; мусиш його нести.«

Остаточно подав я до демісії по повороті п. П. Скоропадського з Бадегу (цей акт є в архіві п. П. Скоропадського), коли побачив, що п. П. Скоропадський із найповнішим спосіб

звільнитись від В. Липинського і що справа першої гетьманської організації тому вже безнадійна та що залишалося ще тільки одне: добитися того, аби Вячеслав Липинський залишив за собою право розпустити Раду Присяжних, як її фактичний Голова, з якого то місця намагалися його усунути — вже тоді разом працюючи — пп. П. Скоропадський, С. Шемет і О. Скоропис-Йолтуховський, і аби В. Липинський залишив за собою формальне право сказати рішуче слово пориваючи з п. П. Скоропадським. Це я й осягнув, і подавши після того до демісії, я відійшов з чистим сумлінням.

Ось як уявляється вся «будапештенська» справа, якою вона на ділі є.

Відповіальність я завжди на себе брав за все, що робив, — і хай українське громадянство про неї судить і знає, що В. Липинський до «будапештенської справи» взагалі непричастний і до він не божевільний, коли боровся з лихами, які коїв п. П. Скоропадський і його помічники, бо В. Липинський це до самого останнього зітхненя свого Великий Патріот Української Землі.

Брюкселя в червні 1933.

Н. Кочубей. в. р.

II. В справі приналежності п. П. Скоропадського до масонської ложі.

Питання про належність п. Павла Скоропадського до масонської ложі було в деякі часи дуже актуальним для У. С. Х. Д. і тому має свою історію.

Вже в 1918-ому році існували твердженя, що п. П. Скоропадський належав до ложі »Нарцис«, філії „Grand Orient“. Тому коли Вячеслав Липинський почав редактувати Статут і Регламент У. С. Х. Д. і запропонував мені особисто приняти в цих працях участь, обома нами була звернена особлива увага, обставити вступленя в У. С. Х. Д. такими умовами, щоби було максимум гарантій недопустити масонів і мінімум можливостей для них проховзнути в організацію. Відсіль генеза ригорозності Заприсяженя.

Правильність нашого погляду була зараз-же стверджена фактом, що один з членів ініціативної групи, про якого були певні дані, що він належав до масонської ложі, відмовився підписати Статут. Він рішуче виступив проти заборони приймати участь в явних і тайних організаціях поза У. С. Х. Д. і відмовився від прийняття Заприсяженя.

Що-до п. П. Скоропадського, то деякі сумніви про його особу викликувало те, що дізnavшися про зміст Статуту, теж і він став усіми силами протидіяти їх суворости, намагаючися відвернути Вячеслава Липинського від занятого ним становища під двома мотивами: 1. що монархічне гасло єсть «непопулярним тоді, коли світ в стадії повного одемократизування» і що треба його «заховувати до часів більше сприятливих конюнктур»; 2. що співираця з такою організацією як запроектований У. С. Х. Д. може скомпромітувати самого п. П. Скоропадського та відштовхнути від нього широкі круги українського громадянства, «які треба використати». Пропозицію п. П. Скоропадського членам У. С. Х. Д. було взяти на себе ролю «відданих і вірних» йому Українців, які в очах чужинців могли надавати вагу його особі.

Розуміється, на це Вячеслав Липинський погодитися не міг. Замісць того довелося звернути пильницу увагу на питання про приналежність п. П. Скоропадського до масонської льожі, тим більше, що на прямо поставлений йому запит п. П. Скоропадський відповів досить неясно: «В льожі бував, але ригуалу не приймав», чим у всякому разі він стверджував існування стосунків між собою й масонською льожею. Звідси генеза думки про потрібну підписання Заприсяженя п. П. Скоропадським і необхідність пірвання з ним зв'язків в разі непідписання.

Справа підписання Заприсяженя п. П. Скоропадським піднималася двічі: в часи подорожі Вячеслава Липинського до Берліна на весні і осінню 1921-ого року. Першим разом п. П. Скоропадський ухилився під мотивом потреби обдумати. Це тільки збільшило у Вячеслава Липинського переконання про конечність вияснити масонську справу п. П. Скоропадського остаточно. З його доручення я провіряв це питання в антимасонській організації в Парижі і одержав відтіль підтвердження, що п. П. Скоропадський знаходиться в льожі. Розуміється, такі дані не могли бути приняті як абсолютно безсумнівні, але вони збільшували потребу вияснити цю справу з самим п. П. Скоропадським, який продовжував настоювати, що «в льожі бував, але ритуалу не приймав». Тому в свій другий приїзд Вячеслав Липинський вирішив поставити справу рубом — або, або. Або п. П. Скоропадський підпише Заприсяженя, або У. С. Х. Д. себе з ним не вяже. Це й виконав В. Липинський, коли теж і цим разом п. П. Скоропадський знову став під ріжними мотивами затягати справу остаточної відповіди. Сталося це так. Ввечері на передодні від'їзду В. Липинського його Вячеслав Липинський впевнився, що далі чекати нема чого,

бо нарешті в такий спосіб буде зруйнована вся організація.*)
В моїй присутності — бо В. Липинський прохав мене бути
присутнім при всіх розмовах — Вячеслав Липинський зараз-
же потелефонував до п. П. Скоропадського в Банізее дослівно
так: »Пане Гетьмане, прошу Вас до мене негайно приїхати,
бо маю до Вас невідкладне діло і далі чекати не можу.« Коли-ж п. П. Скоропадський і тут став питати, чи не можна
відкласти (це мені потім розказав В. Липинський), Вяче-
слав Липинський лише повторив знов: »Пропу Вас, Пане
Гетьмане, без затримки зараз до мене приїхати!« і повісив
трубку.

Ми мешкали в той час в одному готелі в Ніколаєві
біля Банізее. За годину п. П. Скоропадський був у нас.

Тоді Вячеслав Липинський зясував п. П. Скоропад-
ському, що далі чекати не можна, що діло організації
потребує не тільки ясності, але і певності і що на ролю
»вірних п. Скоропадському« Гетьманців він не піде, бо го-
ловне єсть служення батьківщині, яке й вимагає, аби Геть-
ман дав доказ, що рік 1918 не може повторитися. Одних
лиш запевнень уже замало — казав В. Липинський —,
потрібна певність, яку може дати тільки те, що Гетьман сам
дасть непорушну гарантію, що справа відродження й ре-
габілітації Гетьманства не буде трактуватися п. П. Скоропад-
ським як його особиста й персональна справа. »Або, Пане
Гетьмане, Ви підпишете Заприсяження і тим дасте доказ,
що між нами працюватимете як рядовий член, приймаючи
на себе всі обов'язки і всю відповідальність,
або У. С. Х. Д. залишить собі вільну руку,« так приблизно
закінчив Вячеслав Липинський. Бачучи, що часи жартів
пройшли, п. П. Скоропадський дав слово, що на другий
день підпише Заприсяження.**)

На слідуючий день, 6. XI. 1921, після поновлених
вагань п. П. Скоропадський дійсно підписав Заприсяження.***)
Фатальну сторону це підписання мало ту, що від хвилини
звязання У. С. Х. Д. з п. П. Скоропадським свої відношення
до Вячеслава Липинського п. П. Скоропадський поставив
у площину використання В. Липинського до остан-
нього і звільнення самого себе від нього при
першій нагоді. Це зрештою було добре відомо й п.

*) Заходи п. П. Скоропадського і рівнолежні впливи неназваного тут
по імені члена ініціативної групи вже мали той наслідок, що місяць пі-
сля підписання Заприсяження п. С. Шемет звернувся до Ради Присяжних з
вимогою звільнити його від Заприсяження. Рада Присяжних на жаль мала
слаість зробити для нього виняток в цьому відношенню. Н. К.

**) П. Скоропис, який при тому не був, підставивши себе і п. Шемета
на мое місце, зволить все це називати „пропозицією“ п. П. Скоропадсь-
кому вступити до У. С. Х. Д“. Н. К.

***) За нам і п. С. Шемет подав заяву в Раду Присяжних, що своїх
протестів зрикається і повнотю приймає Заприсяження. Н. К.

Скоропису, який — треба признати — в ті часи проти цього боровся всупереч п. С. Шемету, котрий — зробивши з себе домашнього царедворця і так ставши в очах п. П. Скоропадського »этотъ дуракъ Шеметъ« — теж все виступав проти В. Липинського, закидаючи йому божевілля й постійно настоюючи на тому, що »в акції не потрібно рахуватися з писаннями Липинського«.

Треба тут відмітити ту делікатність, якою В. Липинський обійшов питання вступу п. П. Скоропадського до Ради Присяжних, назвавши заходи п. П. Скоропадського »ваганнями«...

Стосунки п. П. Скоропадського з масонами розкрилися виразніше в 1928-ому році.

В 1928-ому році група масонів з льожі, що була в Київі, звернулася через масона-ж князя Кр. до п. П. Скоропадського з вимогою, щоб він повернув їм видані ними п. П. Скоропадському в 1918-ому році 100.000 карбованців по курсу 50 нім. феників за карбованець. Для нас була ця грошева залежність п. П. Скоропадського від масонів повною несподіванкою, бо про цей факт п. П. Скоропадський ніколи ні словом нам не згадав, аж поки в 1928-ому році не одержав цієї рішучої вимоги розплатитися.

Справу прийшлося полагоджувати мені. Трудність її полягала в тому, що по перше п. П. Скоропадський не мав у ті часи до свого розпорядження такої значної грошової суми, а по друге зверненя масонів до п. П. Скоропадського мало таку форму начеб-то крім грошевого зобовязання п. П. Скоропадський мав ще й інші, так сказати суто масонські, зобовязання. Цим ще раз виринало питання про принадлежність п. П. Скоропадського до масонської організації й прийшлося знов поставити п. П. Скоропадському прямий запит, чи він належав до льожі. Відповідь була та сама: »В льожі бував, але ритуалу не приймав«. Крім того п. П. Скоропадський пояснив, що вважав масонів просто »корисними йому людьми«.

З цілю полагодження справи я і виїхав до Парижа. Першою трактацією тягнулися кілька днів,*) бо не тільки треба було мені одержати від масонів згоду, щоб вони задоволилися мінімальною сплатою, але й ще спробувати добитися від них дійсної правди і якщо ні, то видобути від них принаймні якийсь документ, в якому масонська організація не тільки потвердилаб, що вона з грошевого боку задоволена, але й з реклася б від будь яких інших, крім грошевих, своїх вимог до п. П. Скоропадського. І власне: цього останнього було крайно трудно від масонів добитися, бо парижські панове весь час натякали, що крім

*) Протоколи цих розмов є в моєму архіві. Н. К.

грошевих вони мають ще й моральні права, а п. П. Скоропадський обовязки.

Нарешті, хоч і з трудом, вдалося мені полагодити грошеву справу і одержати документ про зречення масонів від будь яких претенсій до п. П. Скоропадського. Документ цей знаходиться в архіві п. П. Скоропадського.

На підставі всього вище наведеного залишається питання отвертим, чи п. П. Скоропадський »приймав масонський ритуал«, але у всякому разі треба ствердити, що в нього були в 1918-ому році стосунки з масонською організацією і була залежність від масонів найгірша, бо — грошева.

Сумую: факт стосунків п. П. Скоропадського в 1918-ому році з масонами є доказаний; доказано, що він бував у масонській льожі і приймав від масонської льожі грошеві засоби. Що-до прямої й безпосередньої приналежності п. П. Скоропадського до масонської організації, то вона знов стає під знаком запиту з того часу, як п. П. Скоропадський порушив своє дане В. Липинському слово; це порушення слова і взагалі ціле поведення п. П. Скоропадського з Вячеславом Липинським не тільки відімає віру в підписане п. П. Скоропадським Заприєзження, але й може бути кваліфіковане — згідно з масонськими цілями — як повільна руйна й нищення всякого для себе сгримуючого початку і авторитету. Розуміється, швидче чи пізніше правда в цілому свому обемі виявиться. Згадати тут треба, що в тому-ж 1928-ому році були зроблені п. Кистяківським через п. проф. Д. Дорошенка заходи про створення біля п. П. Скоропадського нової української масонської льожі. Про це буде докладніше в моїх споминах.

Dalhem 6. серпня 1933.

Н. Кочубей в. р.

III. В справі зложenia головування в Гетьманській Управі Н. Кочубеєм.

Обставини так званої Бадеґської умови, яка скінчилася так фатально й трагічно повільним свідомим удушенням Вячеслава Липинського, будуть мною зясовані згідно з фактами і документами в моїх споминах, і ці факти й документи спростують усю брехню, яка писалася з цього приводу пп. Скорописом, Мельником, Шемегом і Монтрезором.

Тут наводжу тільки самі тексти, які свідчать про мое

відношеня до Бадегської умови і про те, що я вважав своїм обовязком у ті часи, коли я, виконуючи волю Вячеслава Липинського, відгоняв від себе глибоке переконання про про цинічний опортунізм п. П. Скоропадського, лежачий на межі із злою волею.

Текст, яким я на руки п. П. Скоропадського зложив з себе обовязки 6-ого грудня 1929-го року, був такий:

Голова Гетьманської Управи.

Ваннзее 6. XII. 1929.

Не бажаючи стояти на перешкоді налагодженню нового адміністративного апарату, відповідаючого новому напрямку, який Ви намітили з Головою Ради Присяжних В. Липинським, складаю з себе обовязки Голови Гетьманської Управи.

Причини цього моого рішення Вам відомі й будуть зафіковані мною після того, як передам діла Гетьманської Управи особам, яких Ви вкажете.

Для обговорення формальної сторони цієї справи прошу Вас, Ясновельможний Пане Гетьмане, призначити мені час.

Н. Коцубей в. р.

Зложивши з себе головування, я ставив собі ще тільки одну ціль: примусити Раду Присяжних звернутися до Вячеслава Липинського, аби він не зрікався з Головства Ради Присяжних, як це було постановлено між ним і п. П. Скоропадським у Бадегу, а передав головування п. П. Скоропадському лише тимчасово і тому мав змогу в певний момент, якого неминучість я дуже добре передбачав, накласти своє вето на поступовання п. П. Скоропадського. Як відомо, дійсність дуже скоро підтвердила мої побоювання.

Тому того-ж 6-ого грудня 1929 я тут-же на засіданню Ради Присяжних подав свій особистий погляд:

До Ради Присяжних.

Окремий погляд члена Ради Присяжних Н. В. Коцубея.

Вважав би необхідним з першого ж сьогоднішнього зібрання не спинятись лише, згідно бажанню, висловленому Ясновельможним Паном Гетьманом, на питанню теоретичного поверненя Вячеслава Липинського на головування в Раді Присяжних (це питання було винесене мною. Н. К.), але розглянути ті практичні кроки, які могла би зробити Рада Присяжних, щоб дійсно осягнути аннулювання Вячеславом

Липинським його зреченя від головування в Раді Присяжних.

Щоб залишились формально Головою Ради Присяжних, Вячеслав Липинський ставив слідуючі умови до Ради Присяжних (ці умови ставив В. Липинський ще за довгий час до Бедегської умови; вони разом з іншими були відкинені одні п. П. Скоропадським, другі п. О. Скорописом: про це в моїх споминах. Н. К.):

1. Тепер-же розпочати регулярне функціонування Ради Присяжних (яка в гой час була бойкотована п. С. Шеметом і тому не збиралась. Н. К.).

2. Виробити зараз-же інструкцію для функціонування Суду, згідно з параграфом 5-им розділу V-ого Регламенту У. С. Х. Д. (щоби була змога дорогою суду не допускати розкладу до організації, якого проявом було тоді напр. саботування Ради Присяжних п. С. Шеметом, а пізніше були напр. самочинні «акції» п. П. Скоропадського. Н. К.).

3. Негайно приступити до проведення анкети, а далі і до проведення уніфікації, які разом дадуть змогу: а) направити працю всіх гетьманських організацій на один спільний організаційний шлях та скристалізувати їх в одне здиференціоване ціле (згідно принятому майому пляну. Н. К.), б) очистити організації від шкідливих елементів (отже й відвернути від гетьманської організації той моральний маразм, до якого вона котилася і в якому тепер дійсно й описилася організація п. П. Скоропадського. Н. К.).

4. Протягом 10 місяців налагодити регулярний вихід «Бюлєтена».

Тому длясягнення повороту В. Липинського до головування в Раді Присяжних я вважав би доцільним, щоби Рада Присяжних з першого-ж сьогоднішнього зібрання приступила до проведення в життя вище означених умов, наскрізних В. Липинським.

На закінчення звертаюся до всіх членів Ради Присяжних з побажанням, яке диктує мені Заприсяження, а саме: відкинути безпушню теперішню шарпанину і починаючи зі себе, залишаючись на сутевому ґрунті Наказу Гетьманської Управи з 21. III. 1927, який окреслює організацію, відповідаючу нашій ідеї, розпочаги еру активності з позитивного удосконалення того, що вже істнє, а не з руйнування істнущого і з зломання нашого Статуту — Закону нашого буття, введенням самодержавної диктатури.*)

*) Наїво твердять сторонники п. П. Скоропадського, що він не хотів самодержавя, бо залишив Раду Присяжних. Головою прикметою самодержавя є нетерпіння ніяких авторитетів поза самодержцем і бажання бути найвищим, а то й одиноким авторитетом понад безавторитетними услуговцями, які й уявляють собою для п. П. Скоропадського фікцію Ради Присяжних. Н. К.

Коли на цей ґрунт станемо, то покажемо, що не тільки вміємо балакати про активність, але й уміємо бути активними на ділі і активно провадити те, що вважаємо потрібним.

Тільки цим шляхом Баде́ська умова зможе з негативного акту стати актом позитивним, бо її позитивний бік — відновлення та усталення єдність олідарних відношень поміж Паном Гетьманом та Головою Ради Присяжних — є знищений запроектованою формальною стороною проведеня в життя ідеї умови (а саме: тим фактом, що Рада Присяжних представляла бути органом обмежуючим евентуальні зміни фікації монархічного руху, але не як »самодержця«. Н. К.).

Член Ради Присяжних **Н. Коучубей** в. р.

Разом з подачею цього окремого погляду я довів до відома Ради Присяжних, що в разі коли Голова Ради Присяжних В. Липинський свого акту зрешення не відкличе, або зовсім від діл усунеться, то я подам слідуючу заяву:

Н. Коучубей.

На нові Голові Ради Присяжних П. Скоропадському.

1. Цим маю честь довести до Вашого відома, що приймаючи на себе всю відповідальність і наслідки з цього моого акту випливаючі, я з сьогодняшнього дня складаю з себе обовязки Члена Ради Присяжних, залишаючися вірним своєму Заприсяженю і Статуту нашому.

Мотиви цього моого акту слідуючі:

1. Зложені з себе прав і обовязків Головою Ради Присяжних В. Липинським;

2. не відповідаючи ані Статуту, ані всім взятым на себе Заприсяженям обовязкам, ані всій нашій ідеології складені на руки Ясновельможного Пана Гетьмана Вячеславом Липинським прав і обовязків Голови Ради Присяжних, що могло б статись тільки згідно параграфу 4. Розд. V. Регламенту У. С. Х. Д. як тимчасова передача під час хороби, чи відізду, а не як наділення Ясновельможного Пана Гетьмана правами Самодержавної Диктатури;

3. мое глибоке переконання, випливаюче з віри в нашу ідеологію, в неможливості збудувати правну Трудову Українську Державу методами безправної охльократичної диктатури.

Я глибоко переконаний, що тільки стійкостю на нашему ідейному ґрунті і вірностю законам нашої ідеї, а не засобами химеричного охльократичного самодержавя, зможемо ми виконати обовязки перед недержавною Батьківщиною нашою.

На закінчення мушу додати, що згідно Заприсяженю
свому й совісти поверну до активної праці, якщо мені Бог
допоможе, ступивши на рідну Землю, на якій всі сили
свої віддам в першу чергу для будована клясократичної
Української Трудової Монархії з родом Скоропадських на
чолі рівнолежно з боротьбою проти всякої
охльократичної самодержавної диктатури,
звідки б вона не виходила.

Боротьбу цю не можу вести тут не з браку волі, чи
з малодушя, а в тому переконаню, що боротьба ця мусить
вестись починаючи з позитивної праці на користь нашої
ідеї й діла, яку ми самі, як показує дійсність, зробили
неможливою.

Дякуючи тому, що з огляду на мое настоювання Вячеслав Липинський небаром після того **свое зреченя анулював**, ця заява залишилася лише в непідписаному виді.

Того-ж вечера, коли я подавав до відома свою повишу заяву, я віч-на-віч висловив п. П. Скоропадському **все,***) що про нього думаю, і то в такій формі, як не висловлював нікому. Це був мій останній акт. Так з організаційного боку виглядає »викиненя мене за двері«.

При кінці мушу ознайомити українське громадянство з останнім моїм листом до п. П. Скоропадського, написаним мною з приводу порушення слова п. П. Скоропадським і усунення Вячеслава Липинського та перекручування моїх слів.******)

Яновельможний Пане Гетьмане!

З огляду на те, що лист мій до Вас не був принятий і мої вимоги не виконані, я, згідно змісту моого листа з 3. IV. 30, примушений вважати, zo всіми з цього випливаючими наслідками, що перекручування моїх слів зроблено Вами умисно.*******)

Як видно, і визнання Вячеслава Казимировича душевно хворим також іде від Вас та Ви стали вважати, що

***)** Ця розмова в мене записана, і якщо п. П. Скоропадський цього хоче, то майже дослівно можу її опубліковати. Н. К.

****) Цей лист з 12 червня 1930 писаний по російськи. Подаю його в українському перекладі. Н. К.**

*****)** В листі з 4. V. 1930 Н. Кочубей вимагав: а) щоби п. Павло Скоропадський виконував своє слово, дане в Бадегу В. Липинському, та нагнав тих, що поширювали з центру чутки про божевілля В. Липинського, б) щоби в черговому числі „Бюлетеню Гетьманської Управи“ була надрукована правда, а саме, що Н. Кочубей не робив ніяких заяв про його звільнення від присяги і тому дотичне рішення, надруковане в тому „Бюлетеню“ від імені „Ради Присяжних“, є помилковим. (Замітка Видавництва).

самі можете керувати нашим Ділом. Я все ж таки не трачу надії, що Ви раніше чи пізніше ще прийдете до переконання про згубність цього для нашого Діла.

Аби облекшити Вам це зрозуміті:

1. Раджу Вам пригадати собі самостійно підписаний Вами договір з Угорщиною, котрий потім прийшлося мені та О. Скоропису переробляти, аби він одержав хоч дрібочку пристойний вигляд замісць того, який було вгодно Вам йому надати. Хоч маю надію, що Ви витягнули його з третих рук та по настоюванню Вячеслава Липинського і моїм його знищили, то все ж таки про цю прояву Вашої самостійності буде дуже Вам корисно не забувати.

2. Так само не пошкодилоб Вам пригадати собі, як Ви збиралися через А. одержати під цей договір гроші в Берліні, від чого я тоді Вас ледви вдержал.

3. Теж не завадить Вам, якщо будете памятати про Вашу масонську авантюру, котру мені прийшлося ліквідувати.

4. Так само не від річи булоб подумати Вам про те, яку користь Ви принесли нашему ділу тим, що довели себе до установлення понад Вами особистої опіки, яка зробила з Вас з зовнішньо-політичного боку остаточно покінчену людину. Мені здавалося, що Ви це розумієте. А виходить, що ні.*).

5. Від Вас вимагалось тільки одне: бути охоронником того місця, за котре в наших проклятих умовах люде радо перервуть один другому горло. Але для того, аби це виконати, треба мати інстинкт справедливості. Це дуже мало і разом з тим дуже багато.

Ви-ж замісць цього, відчувши ґрунт під ногами, лише мрієте висунути наперед свою особу та думаете, що Україна це Ви. Цим Ви лише осягнете ще гіршої катастрофи ніж в 1918-ому році. Якщо тут незрячі за Вами і підуть, то тим гірше буде їх розчарування, коли вони прозріють.

Тільки тоді зумієте Ви знайти правдивий шлях, коли знайдете в собі мужність відчути й пізнати дійсність, а саме, що Ви політично в зовнішньому відношенню скінчена людина, а в внутрішньому бестільки, оскільки починаєте проявляти самостійність.

Це одне.

Друге для будуччини.

Б тому положеню, яке есть, — Данило Павлович це поки що культурний та політичний недоросток. Богато треба

*) Треба відмітити, що допомогу від одного уряду (це крім особистої опіки) п. П. Скоропадський згодився одержувати не на підставі того, що був у 1918-ому році Гетьманом, а на підставі того, що він російський генерал. Н. К.

йому затратити сил, аби стати на височінь його обов'язків в сучасному і будучому та не стати героям з оперетки.

Вже давно був-би час вивести наше Діло з Вашого хатнього ужитку та керуватися не смаками, а звичайною справедливістю.

Поки це не станеться, прийдеться мені керуватись виключно своєю присягою нашому Ділу, а до Вас відноситься — з усіми випливаючими з цього 'наслідками' — як до члена Ради Присяжних, використовуючого організацію в своїх цілях при помочі крутійств.

Член Ради Присяжних **Н. Кочубей** в. р.

На цей лист одержав я відповідь через п. О. Скорописа. Усе, на що в цій відповіді спромоглися пп. П. Скоропадський і його «служилі люде», — це була найординарніша особиста лайка, очевидячки відповідаюча власному високому достоїнству цих людей. Ось деякі виїмки: »Цим разом«, так пише п. О. Скоропис-Йолтуховський, »пишу лише тому, що хоч я і знаю, що такі ханжі як Ви здебільшого призывають імя Боже всує, то все Ви його призиваєте (де? Н. К.), а для мене не ханжі воно іменем Божим залишається.« I далі пише про ванзейську опінію про мене: »Була у Пана Гетьмана нікчемна, ні до якої праці не здагна приживалка по імені Кчбай, яку Пан Гетьман одного гарного дня виставив за двері. Приживалка розуміється, як всяка угнегенна невінності біжить і кричить, що вона в ночных горицках свого пана бачила.«

Не буду утруднювати читача дальшими цитатами з цього академічного твору, тим більше, що повнотю опублікую лист у своїх споминах.

Мое становище і загальна політична і духовна атмосфера біля п. П. Скоропадського — думаю — з усього вище наведеного зясовані ясно. Розуміється, що замучення Вячеслава Липинського ванзейською клікою тільки провело остаточну грань між мною і цілим »ділом« п. П. Скоропадського.

Dalhem 6. VIII. 1933.

Н. Кочубей в. р.

**Адреса Видавництва і Адміністрації
„Збірника Хліборобської України“.**

В справах видавничих, тоб-то з дописями, причинками, листуванням, просимо звертатися на адресу:

V. Kutschabsky
Berlin-Steglitz
Ringstr. 9. II. r.

В справах адміністраційних, тоб-то грошевих і з замовлюваннями, просимо вживати адресу:

R. Metelsky
Praha II.
Resslova ul. 2.

Ціна: В краю 2— зол.; в Чехії 8 ч. кор.;
в Німеччині 1 мар.; в Австрії 2— шіл.;
в Америці 50 цент.